

Nyksund. Innseilinga til havna. Foto Reidar Bertelsen 2005

Kommunedelplan

Kulturminner i Øksnes

ArkivsakID 16/45

2017 - 2020

(Vedtatt i K-sak 043/18 den 19.03.2018)

Forord

Øksnes er i dag en av landets fremste fiskerikommuner. Både på hav og land jobbes det innovativt med fiskerinæringa, som er tuftet på flere tusen år med sammenhengende utvikling. Denne utviklinga gjenspeiles i mange av kommunens kulturminner, og det er grunnen til at Kommunedelplan kulturminner i Øksnes er strukturert rundt tre hovedtema:

- Fiskerbondesamfunnet gjennom tidene
- Fiskevær
- Havner

Et annet grep som er gjort i planarbeidet, er å velge ut klynger hvor kulturminnene sammen kan fortelle historier om utviklinga. Dette kan gi både skoleverket, museet, reiselivsnæringa og andre en bedre mulighet til å ta kulturminnene i bruk både når det gjelder læring, forståelse, undring, inspirasjon og opplevelse.

Målet med planen er ikke å legge lokk på videreutvikling ved å verne "alt", men å peke på et lite utvalg av kulturminner som i særlig grad må prioriteres og bør utvikles. Dette utvalget vil trolig endres i årene som kommer, for selv om Øksnes har mange registrerte kulturminner, har kommunen trolig vel så mange som ikke er oppdaget og registrerte ennå. Planen tenkes derfor som en dynamisk plan hvor nye kulturminner kan verdivurderes ved rullering.

Av flere grunner er det viktig at en Kommunedelplan for kulturminner verdisettes i Øksnes kommune: Kulturminnene skal gi kunnskap og forståelse til nålevende og kommende generasjoner om utviklinga av øksnessamfunnet. De skal gi fastboende og tilreisende gode opplevelser. Planen skal også være et godt redskap både for private og offentlige utbyggere og næringsutviklere i kommunen. Planarbeidet startet i mai 2016, og har hatt en arbeidsgruppe som har bistått gjennom hele prosessen. Arkeolog Reidar Bertelsen ble engasjert som konsulent, og har sammen med Enhet kultur og fritid, Øksnes kommune, ledet arbeidet.

I prosessen har man som redskap for god medvirkning brukt en modell som kalles gjestebudmetoden. Det har vært gjennomført vel 30 gjestebud spredt over hele kommunen, hvor 170 barn og voksne har deltatt og gitt stor hjelp med gode innspill i planprosessen.

Øksnes kommune takker både arbeidsgruppa, konsulent Reidar Bertelsen, vertskap og gjester i gjestebudene for særdeles god innsats i planarbeidet!

Hilde Johanne Hansen

- Enhetsleder kultur og fritid -

1. Innholdsfortegnelse

<i>Forord</i>	3
1. Innholdsfortegnelse	4
2. Sammendrag	6
3. Planens mål og rammer	7
3.1 Organisering og medvirkning i prosessen	7
3.2 Sammenheng med kommuneplanen og eksisterende planer	8
4. Utfordringer og muligheter i kulturminnearbeidet	10
4.1. Hvorfor ta vare på kulturminner?	10
4.2. Overordnede føringer, lovverk og handlingsrom for kommunen	11
5. Aktører og virkemidler	12
5.1. Legale virkemidler: plan- og bygningsloven og kulturminneloven.	12
6. Definisjoner og begreper	13
7. Kort kulturhistorisk oversikt	14
7.1. Kunnskapsgrunnlaget	14
8. Planforslaget	17
8.1. Nødvendigheten av prioritering	17
8.2. Prioriterte temaer	17
8.3. Medvirkning	20
8.4. Om kulturminneklynger	21
9. Handlingsdel. Oppfølging av planforslaget	23
9.1. Formidling og skilting av kulturminner	23
9.2. Bruk, skjøtsel og tilrettelegging	24
9.3. Samarbeid og nettverk	24
9.4. Supplerende registreringer	25
9.5. Økonomi og finansiering	26
9.6. Effekten av klimaendringer	26
9.7. Forslag til kulturminneklynger i Øksnes:	27
9.7.1. Langenesværet-Enge	27
9.7.2. Nyksundveien	29
9.7.3. Gisløya og gravholmene	31
9.7.4. Sørsida av Skogsøya og Børøyfjorden	33

9.7.5. Tindsøya/Sunderøya	35
9.7.6. Romsetfjorden	36
9.8. I tillegg til klyngene prioriteres enkelte særlig viktige kulturminner:	37
9.9. Myre havn som kulturminne	38
10. Tilgang til data	39
10.1. Bruk av planen til andre formål	40
11. Tiltak	41
11.1. Kommunens ansvar:	41
11.1.1. De prioriterte kulturminnene	41
11.1.2. Forbedring av databasene for kulturminner	41
11.2. I samarbeid med Museum Nord, Nordland fylkeskommune og eventuelle andre instanser	42
11.3. Egne oppfølgingsprosjekt i samarbeid med andre og som det kan søkes ekstern finansiering for:	42
12. Kilder og litteratur	43
13. Vedlegg	44

2. Sammendrag

Riksantikvaren har som målsetting at alle kommuner i Norge innen 2020 skal ha utarbeidet kulturminneplaner. Det gjeldende nasjonale målet for kulturminneforvaltning er formulert slik: «Mangfaldet av kulturminne og kulturmiljø skal forvaltas og takas vare på som bruksressursar, og som grunnlag for kunnskap, oppleving og verdiskaping. *Eit representativt utval av kulturminne og kulturmiljø skal takast vare på i eit langsiktig perspektiv.*» (Prop 1 S 2009 – 2010).

Øksnes kommune ved enhet Kultur og fritid utarbeidet i januar 2016 planprogram for Kommunedelplan kulturminner for Øksnes. Planutkastet ble politisk godkjent, og det ble sendt søknad om støtte til Riksantikvaren via Nordland fylkeskommune. 29. mars 2016 mottok Øksnes kommune via Nordland fylkeskommune bestilling på planarbeid fra Riksantikvaren. Kommunen mottok samtidig et tilskudd på kr 100 000 til arbeidet.

Denne planen skisserer forslag til 6 kulturminneklynger med til sammen 39 kulturminner. I tillegg til klyngene foreslås ei prioritering av 7 kulturminner/kulturminneområder som er særlig viktige og som må prioriteres. Klyngene er valgt for å belyse planens tre søyler: Utviklingen av fiskebondesamfunnet, fiskevær og havner. Felles for alle klyngene er at det må vurderes om det kan innføres vernebestemmelser etter PBL for de stående bygningene som er inkludert i forslagene til klynger (unntatt de vedtaksfredete bygningene i Tinden). Det bør utarbeides informasjonsfoldere for alle klyngene med kart, tekster og bilder som også brukes på informasjonstavler og i det digitale kartet. I tilknytning til planen er det under utvikling et digitalt kart.

Verneverdi er interessant i denne sammenhengen fordi utarbeidelse av en kulturminneplan betyr prioritering. Begrepet er såpass komplisert, at en diskusjon må forenkles. Relevante forskningsmiljø har ulike oppfatninger av dette (arkeologi, historie, kunsthistorie, arkitektur, etnologi) og den offentlige kulturminneforvaltninga har opparbeidd en praksis som skiller mellom nasjonal, regional og lokal verdi. Dette er knyttet til Kulturminnelovens bestemmelser for automatisk fredning og vedtaksfredning men ikke til noen form for faglig resonnement. Alle kulturminner er lokale fordi de ligger i et lokalsamfunn. For oss har kulturminner verdi alt etter hvor sentralt de står i vår oppfatning av fortida og hvor «rike» våre forestillinger knyttet til kulturminnet er. Det er for eksempel en sterk konvensjon å si at bygninger som ennå har utseendet fra byggeåret, har høy verdi mens et hus som er sterkt forandret kan ha mistet sin verdi. Dette passer dårlig i en kommune som Øksnes. Her har det vært vanlig å flytte hus og bygge de om for å tjene nye formål. Dette er en del av den kulturhistoriske tradisjonen. Verneverdi er altså et ytterst subjektivt begrep og kommunen bør benytte seg av muligheten til å legge en selvstendig bedømmelse av verneverdien til kommunens handlingsrom. I denne planen foreslås det derfor å prioritere både bygninger som gir et tydelig tidsbilde fra den tid de blei bygd og hus som bærer preg av «levd liv».

En offentlig plan bør også være såpass ansvarlig at den også forsøker å være framsynt og bedømme hvilke kulturminner som har potensial for høy verneverdi. Kortfattet kan vi si at nær tilknytning til viktig historie, stort potensial for ny kunnskap, stort opplevelsespotensial eller gåtefullhet er kriterier som er egnet til å gi høy verneverdi.

Summen av dette er at denne planen konsentrerer seg om fysiske kulturminner som ikke lenger er i bruk til sitt opprinnelige formål. Planen tar imidlertid stilling til et fåtall kulturminner som er i bruk til det de er ment for når de vurderes som særlig viktige for lokalsamfunnet. Planen omfatter ikke immaterielle kulturminner eller gjenstander som ikke er forankret i landskapet, men planen legger til rette for at informasjon om disse typene kulturminner kan knyttes til planen ved å nytte seg av de mulighetene som ligger i Kulturminnesøk/Askeladden.

3. Planens mål og rammer

Politisk ble følgende mål for planarbeidet vedtatt: • Få et operativt, retningsgivende styringsgrunnlag og beslutningsgrunnlag for videre utvikling av kulturområdet som viktig element i bygning av Øksnessamfunnet • Foreslå et konkret handlingsprogram for innsats på hele kulturområdet for årene 2015 – 2019 Når det gjelder rammer og premisser for Kommunedelplan kulturminner i Øksnes nevnes i tillegg til føringer i Plan- og bygningsloven også Kulturminneloven som retningsgivende for arbeidet. 2.2. Organisering og medvirkning i prosessen

3.1 Organisering og medvirkning i prosessen

Siden det på et tidlig stadium i planarbeidet var klart at denne planen både ville være en del av Kommuneplanens samfunnsplandel og Kommuneplanens arealdel ble det viktig å få til en arbeidsgruppe hvor både samfunnsplanden og arealdelen kunne sees i nær sammenheng. Siden ambisjonen i tillegg var å få til en digital løsning, ble også kommunens IT-avdeling koblet inn i sluttfasen av planprosessen.

Følgende arbeidsgruppe har bistått i planarbeidet: Yngvar Gustavsen og Theodor Lind som representanter for Øksnes historielag, Ellinor Gustavsen og Jan Antonsen som representanter for Øksnes kystlag. Trond Torgvær og Brynjar Pettersen fra Museum Nord, avdeling Øksnes, Line Dalene og Erik Johansen fra Teknisk enhet i Øksnes kommune, historiker Johan Borgos og arkeolog Reidar Bertelsen. I sluttfasen ble Geir Rosvold og Trond-Magne Pedersen fra kommunens IT-avdeling koblet til arbeidet.

Arbeidsgruppa som skal lage Øksnes' kulturminneplan. Fra venstre: Trond Torgvær, Brynjar Pettersen og Eva Øie fra Museum Nord, GIS-ingeniør i Øksnes kommune Erik Johansen, kystlangets Ellinor Gustavsen, historielagets Yngvar Gustavsen, professor i arkeologi Reidar Bertelsen, historiker Johan Borgos, kystlagets Jan Antonsen og kultursjef Hilde Hansen. FOTO: SILJE HELENE NILSEN

Reidar Bertelsen har vært leid inn som konsulent, og har ledet og skrevet det meste av planens innhold. Enhetsleder Hilde J. Hansen har hatt et koordineringsansvar i planarbeidet, og har hatt hovedansvaret for medvirkningsprosessen.

I planprosessen ble det lagt stor vekt på å få til god medvirkning fra både barn og voksne i prosess. Da kommunen kom med i det statlige prosjektet *Nærmiljø og lokalsamfunn som fremmer folkehelse* ble det derfor besluttet å prøve ut en av de foreslåtte modellene – *gjestebud* – som pilot i tilknytning til arbeidet med kulturminneplanen. Modellen viste seg å fungere svært godt både for informasjon og for medvirkning.

3.2 Sammenheng med kommuneplanen og eksisterende planer

Øksnes kommune vedtok i sak KS-026/14 å starte arbeidet med delplan for kultur. I tråd med PLB ble planprogrammet annonsert og lagt ut på høring, med frist for tilbakemelding i januar 2015. Arbeidet ble iverksatt, og denne planen ble ferdigstilt i juli 2017.

En kulturminneplan for Øksnes kommune er en viktig del av kulturplanens handlingsprogram for hele kulturområdet for årene 2016 – 2019. En kulturminneplan for Øksnes har også sammenheng med den pågående prosessen med ny arealplan for kommunen, og lovverk som berører kulturminner. Det ble

derfor besluttet å lage en egen Kommunedelplan for kulturminner i Øksnes, slik at man på en bedre måte kunne ivareta både samfunnsplandelen og arealplandelen.

I tillegg til dette planutkastet jobbe enhet kultur, teknisk og IT i Øksnes med å finne en god løsning for et digitalt kartverk til bruk av både befolkningen og saksbehandlere i kommunen. Det digitale kartet, som bygger på oppdatert informasjon i blant annet eksisterende kartverk, www.kulturminnesok.no og <http://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Data-og-tjenester/Askeladden> , vil ha tre nivåer:

Nivå 1

Målgruppen vil være "folk flest" – både barn og voksne. På dette nivået skal man lett finne fram til de enkelte kulturminnene i planen. Her vil man også kunne finne lenker til foto, videoer, lydopptak og tekster.

Nivå 2

Målgruppe vil være folk som ønsker å få ytterligere informasjon om området hvor kulturminnet befinner seg, for eksempel, dyre- og fugleliv med mer.

Nivå 3

Målgruppe vil være kommunale saksbehandlere.

Første skisse til digitalt kart for klynge Langens - Enge

4. Utfordringer og muligheter i kulturminnearbeidet

Nyksund. Kombinert bolighus og fjøs som er revet nå. Foto Reidar Bertelsen 2010

4.1. Hvorfor ta vare på kulturminner?

Begrunnelsen for vern av kulturminner er mangfoldig. Den enkleste er at dette er pålagt ved lov (kulturminneloven) og i tillegg er dette et høgt prioritert felt for den unge staten Norge fordi den første loven om fredning av kulturminner var en av de første lovene Stortinget vedtok etter selvstendigheten i 1905. Dette er på langt nær den eneste begrunnelsen fordi alle samfunn har en eller annen ordning for ivaretagelse (forvaltning) av kulturminner og begrunnelsene for dette er dels emosjonelle (følelsesmessig tilknytning til landskapet), dels er det at alle spor som mennesker før oss har etterlatt er en del av vår felles hukommelse. I dagens samfunn har et tredje, økonomisk hensyn fått stor vekt: opplevelsespotensialet som kan utnyttes i reiselivssammenheng. Et fjerde hensyn blir også vektlagt i mange sammenhenger selv om det ikke står høgt på agendaen i vår samtid: det er en moralsk forpliktelse overfor våre etterkommere å ivareta kulturarven som de fysiske kulturminnene er en del av. Vi veit strengt tatt ikke hvor stor verdi dette vil ha i framtida.

Det er altså juridiske, estetiske, kulturelle og moralske hensyn som taler for et omtenkstomt vern av fysiske kulturminner. Det finnes også motargumenter av

økonomisk og politisk art. Vern kommer ofte i konflikt med endringer vi ser på som framskritt. I tillegg vil mange private grunneiere føle det som ei belastning at de skal bære utgifter og begrensninger i sin disposisjon av eiendom når vern motivert av kollektive hensyn går foran. Det beste utgangspunktet for å løse slike dilemmaer og konflikter er å ha en plan som er forankret i lokalsamfunnet.

Et annet hensyn som er viktig for kommunen er at den lovforankrede forvaltninga (under Miljøverndepartementet) av pragmatiske årsaker legger hovedvekt på den juridiske begrunnelsen for kulturminnevern. Forvaltningsorgan i hovedstaden eller fylkesadministrasjonen har ingen mulighet til å kjenne lokale forhold så godt at de kan føre en dialog som er konkret forankret i kulturelle eller estetiske begrunnelser. Dette skaper avstand og fremmedgjøring. Kommunen kan tilføre et bredere spekter av hensyn ut fra sin nærhet til objektene og en bedre innsikt i lokal historie.

4.2. Overordnede føringer, lovverk og handlingsrom for kommunen

Riksantikvarens bestilling i brev av 29.03.2016 er formulert slik: *Mål. Arbeidet med kommunale kulturminneplaner skal være et virkemiddel for å sette kulturminner på den lokalpolitiske dagsorden og etablere en større grad av lokal forankring og medvirkning i utvelgelsen av viktige kulturminner som skal søkes bevart.*

Kommunale kulturminneplaner skal styrke kunnskapsgrunnlaget for politiske og administrative beslutninger i kommunen, skape forutsigbarhet for forvaltning, eiere og utbyggere og være et redskap for å synliggjøre kulturarven som ressurs.

Dette er et oppdrag som har hovedvekt på kommunens behov for et redskap i det fysiske planarbeidet men formuleringa «...være et redskap for å synliggjøre kulturarven som ressurs» åpner for et langt videre perspektiv der kulturminner i landskapet settes i kontekst med kulturarven forøvrig. Dette vil igjen påvirke den dynamikken som ligger bak verdivurderingene av de fysiske kulturminnene. Det er derfor viktig at planen utformes slik at den på enklest mulig måte kan utvikles over tid, både ved å inkludere andre former for kulturminner enn de fysiske og ikke minst kunne ta opp i seg nyoppdagede kulturminner og revidere de prioriteringene som er gjort i utgangspunktet. Dette hører til i handlingsdelen av planen.

Det er særlig tre felt som gir kommunen handlingsrom:

1. **Automatisk fredete kulturminner.** Kulturminnelovens (KL) §§4 og 14 definerer hvilke kulturminner som har juridisk vern i kraft av sin alder. §15a gir Miljøverndepartementet mulighet til å gi dispensasjon slik at kulturminner kan fjernes på gitte betingelser. Her kan kommunen gi begrunnede råd. Det fordrer at en kulturminneplan har satt et skille mellom hvilke automatisk fredete kulturminner kommunen anser som umistelige og hvilke som på tross av sin verdi kan unnværes etter forutgående undersøkelse. Det er sannsynlig at et lokalt perspektiv ikke alltid er sammenfallende med forvaltningsorganenes perspektiv.

2. **Kulturminner uten lovforankret vern.** Plan- og bygningslovens (PBL) § 11-8. (Hensynssoner) gir mulighet til å vedta vern av kulturminner som ikke tilfredsstiller Kulturminnelovens alderskriterier. Det er sannsynlig at et lokalt verneperspektiv vil vektlegge en rekke kulturminner som ligger i denne kategorien. Kulturminneplanen inneholder derfor ei liste over kulturminner yngre enn 1537 som tillegges stor verdi og som ønskes vernet gjennom bruk av PBL. Det lokale fellesskapet bør også ha et initiativansvar for å søke vedtaksfredning etter Kulturminnelovens §15.
3. **Kulturminner som ressurs.** Dette er nevnt i Riksantikvarens bestilling, men det kan ikke realiseres uten lokalt initiativ og ansvar. Kulturminner er vesentlige for kunnskap om lokal historie og de er viktige for opplevelsen av landskapet i lokalsamfunnet. De er derfor ressurser for skole, lokalt kulturliv, friluftsliv, opplevelsesutvikling i reiselivsnæringa, identitetsforankring av lokalt næringsliv osv. Kulturminneplanen bør tilrettelegge for at denne ressursen tas i bruk og at det skjer på en vederheftig måte. Det er innledningsvis pekt på at Øksnes er en av landets viktigste fiskerikommuner og at fiske i all fortid har vært en vesentlig del av eksistensgrunnlaget. Det er altså en sterk forbindelse mellom fortid og nåtid og kulturminnene er derfor en spesiell ressurs for både skole, næringsliv og sivilsamfunnet ellers. Kommunen kan og bør legge til rette for dette.

5. Aktører og virkemidler

Den offentlige kulturminneforvaltninga hører inn under Miljøverndepartementet og Riksantikvaren er departementets direktorat. Riksantikvaren har igjen delegert deler av sin myndighet til fylkeskommunene, Sametinget, de fem universitetsmuseene og sjøfartsmuseene. Denne ansvarsfordelinga er nå under revisjon som følge av regionsreformen. Ut over dette har Kulturminnefondet en viktig funksjon som finansieringskilde for vernearbeid som gjelder kulturminner i privat eie. Fondet får sine midler fra Miljøverndepartementet. I tillegg til dette finnes det en rekke organisasjoner og institusjoner som er aktive på feltet uten at de har forvaltningsansvar. For Øksnes kommune er det særlig Museum Nord og Vesterålsavdelinga av Fortidsminneforeningen som har interesse. Begge disse vil kunne være viktige rådgivere i faglige spørsmål.

5.1. Legale virkemidler: plan- og bygningsloven og kulturminneloven.

Det er, som nevnt ovenfor, særlig plan- og bygningsloven (PBL) som gir kommunen en aktiv rolle og mulighet til selvstendige initiativ. Kulturminneloven (KL) er statens redskap til å styre forvaltninga og her har ikke kommunen annet spillerom enn å uttale seg i enkeltsaker. Men, det siste kan potensielt ha stor vekt og en kulturminneplan vil være et verktøy i slik sammenheng.

6. Definisjoner og begreper

Kulturminner er ifølge [kulturminneloven](#) alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Slike kan blant annet bestå av [hus](#), [industribygg](#) eller [fartøyer](#). Dette er en trang definisjon og det er i mange sammenhenger vanlig å inkludere kulturminner som ikke er fysiske. Eksempler på dette er stedsnavn, myter, sagn og så videre. Loven er også konsentrert om såkalt faste kulturminner. Det vil si slike som er plassert i landskapet. Gjenstander som kan flyttes er også kulturminner og museene våre har store samlinger av slike ved siden av det mange oppbevarer heime. Det er sterke sammenhenger mellom alt dette og overgangene kan være glidende og det er ofte et spørsmål om hvor gammel en ting eller et byggverk skal være før det kan kalles et kulturminne. Et godt og generelt svar finnes ikke og det har vist seg at synet på dette har endret seg over tid. Derfor er kommunen tvunget til å være pragmatisk.

Vern er neste interessante begrep å se nærmere på. Dette må vi forstå som tiltak som blir iverksatt for å hindre eller forsinke ødeleggelse av et kulturminne. I noen tilfeller betyr dette kun å la være å fjerne kulturminnet. I mange sammenhenger er dette knyttet til et mål om å sikre kulturminnet mot forfall for all framtid. Dette er en illusjon, det kritiske spørsmålet er hvor langsomt forfall en kan oppnå. I mange sammenhenger er vern misforstått som tiltak for å sette kulturminnet i en slik tilstand at det svarer til dagens moderne krav til vedlikehold, men fastlåst til et bestemt avsnitt av fortida. Et pragmatisk syn på dette er å si at vern betyr forhindring av ødeleggelse og forsinkelse av forfall.

Fredning er en særlig kategori av vernetiltak. Kulturminneloven opererer med to typer fredning. Automatisk fredning gjelder alle kulturminner som kan sies å være eldre enn reformasjonen (1537). For samiske kulturminner og skipsvrak er denne grensen glidende (100 år) og for stående bygninger: 1650. Ut over dette kan staten gjøre vedtak om fredning av enkeltstående kulturminner som er yngre. Brudd på fredningsbestemmelsene er straffbart.

Verneverdi er interessant i denne sammenhengen fordi utarbeidelse av en kulturminneplan betyr prioritering. Begrepet er såpass komplisert, at en diskusjon må forenkles. Relevante forskningsmiljø har ulike oppfatninger av dette (arkeologi, historie, kunsthistorie, arkitektur, etnologi) og den offentlige kulturminneforvaltninga har opparbeidd en praksis som skiller mellom nasjonal, regional og lokal verdi. Dette er knyttet til Kulturminnelovens bestemmelser for automatisk fredning og vedtaksfredning men ikke til noen form for faglig resonnement. Alle kulturminner er lokale fordi de ligger i et lokalsamfunn. For oss har kulturminner verdi alt etter hvor sentralt de står i vår oppfatning av fortida og hvor «rike» våre forestillinger knyttet til kulturminnet er. Verneverdi er altså et ytterst subjektivt begrep og kommunen bør benytte seg av muligheten til å legge en selvstendig bedømmelse av verneverdien til kommunens handlingsrom. En offentlig plan bør også være såpass ansvarlig at den også forsøker å være framsynt og bedømme hvilke kulturminner som har potensial for høy verneverdi. Kortfattet kan vi si at nær tilknytning til viktig historie, stort

potensial for ny kunnskap, stort opplevelsespotensial eller gåtefullhet er kriterier som er egnet til å gi høy verneverdi.

Summen av dette er at denne planen konsentrerer seg om fysiske kulturminner som ikke lenger er i bruk til sitt opprinnelige formål. Planen tar imidlertid stilling til et fåtall kulturminner som er i bruk til det de er ment for når de vurderes som særlig viktige for lokalsamfunnet. Planen omfatter ikke immaterielle kulturminner eller gjenstander som ikke er forankret i landskapet, men planen legger til rette for at informasjon om disse typene kulturminner kan knyttes til planen ved å nytte seg av de mulighetene som ligger i Kulturminnesøk/Askeladden.

7. Kort kulturhistorisk oversikt

Fra arkeologisk utgravning i Langenesværet. Fra venstre Geir Davidsen, Trond Torgvær og Børge Evensen. Foto Reidar Bertelsen 2001

7.1. Kunnskapsgrunnlaget

Den allmenne historia til Øksnes er først og fremst kjent gjennom *Lofoten og Vesterålen historie, bind 1-3* (Lindbekk, Bertelsen og Bottolfsen 1978-1985), *Gård og slekt i Øksnes bind I-IV* (Borgos 1990-1999), monografien *Fiskevær – Myre på Yttersida* (Ellefsen og Lundevall 2017) og tallrike artikler i tidsskriftet *Leddiken* (Øksnes historielag). Like viktige er ei rekke hovedfagsavhandlinger i arkeologi, historie og stedsnavnsforskning, et antall vitenskapelige og populærvitenskapelige artikler og hefter og gjennom historisk og kulturhistorisk

formidling drevet av Museum Nord/ Øksnes museum, Øksnes historielag, Øksnes kystlag, Vesterålen turlag og andre. Kulturminner i Øksnes framtrer som interessante forskningsressurser og det vil stadig komme nytt og kunnskap vil bli revidert.

Den historiske utviklinga i området som nå er Øksnes kommune følger samme skjemaet som vi kjenner fra den søndre og midtre delen av Nord-Norge:

- Eldre steinalder, ca 9500-5000 f.Kr
- Yngre steinalder, ca 5000-2000/1800 f.Kr
- Tidlig metalltid, ca 2000/1800 – 500 f.Kr
- Eldre jernalder, ca 500 f.Kr – ca 570 e.Kr
- Yngre jernalder, ca 570 – 1030/1066 e.Kr
- Mellomalder, 1030/1066 -1537 e.Kr
- Nyere tid, fra 1537

Vi kjenner ikke kulturminner fra eldre steinalder i Øksnes fordi det meste av det som var bosatt land i den perioden nå ligger under havets overflate. Øksnes er spesielt kjent for Sunderøypila, et signaturfunn for eldre del av tidlig metalltid. Den blei funnet i myr og er en av ytterst få steinpilspisser som sitter på et bevart treskaft. Tidlig metalltid er også den epoken da vi antar at ei differensiering mellom de etniske gruppene, samer og nordmenn oppsto. Vikingtid er den siste delen av yngre jernalder (ca 800 – 1030/1066 e.Kr). Det er først etter vikingtid at vi kan omtale Øksnes som en del av Norge.

- Bortsett fra eldre steinalder er hele tidsrommet fra ca 5000 f.Kr til vår egen tid dekket med kjente kulturminner i landskapet. En rød tråd gjennom disse 7000 årene er at befolkninga har skaffet seg det viktigste livsoppholdet ved å kombinere fehold med fiske og fangst. Denne kombinasjonen hadde gode betingelser i Vesterålsnaturen. På tross av at vår kunnskap om fysiske kulturminner er ujamnt fordelt over kommunen, kan vi si at en kort karakteristikk av kulturminneressurssene i Øksnes er slik: Stor variasjon og stor tidsdybde.
- I kontrast til det allment «norske», har Øksnes et klart maritimt preg.
- Et flerkulturelt landskap der det ikke alltid er enkelt å identifisere etniske tilhørighet.
- Kulturminnene knytter seg til store samfunnsendringer i nær og fjern fortid, derfor er det stor kulturminnerikdom i områder der det bor få eller ingen i dag. Hva som er sentralt i kommunen har endret seg over tid.
- Et stort antall kulturminner er ukjente for allmenheten.
- Det er store muligheter for å finne nytt fordi det ikke er foretatt systematisk registrering av heile kommunen.

De kjente automatisk fredete kulturminner, bygger for det meste på en serie undersøkelser som alle er knyttet til forskningsarbeid. Den første er publisert i Tromsø Museums Aarshefter 24 (1901), satt sammen av Oluf Rygh og basert på arbeid utført av Th. Winther og Olaus Nicolaisen i årene etter 1872. Tromsø Museum har i løpet av 1900-tallet hatt ei rekke befaringer og mindre undersøkelser av enkelte kulturminner og dette er arkivert i museets topografiske arkiv. De landsomfattende systematiske registreringene av kulturminner i forbindelse med opprettelsen av Økonomisk kartverk på 60- og

70-tallet omfattet ikke Øksnes, etter kommunens eget valg. Registreringene av stående bygninger eldre enn 100 år (SEFRAK) omfattet derimot Øksnes og disse blei koordinert lokalt av Øksnes museum. Sametingets kulturminneadministrasjon har utført lokalt avgrensede registreringer og Universitetet i Tromsø (institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi) har gjennomført to forskningsprosjekt som har omfattet avgrensede registreringer, begge prosjektene var ledet av R. Bertelsen (UiT). Fishing Communities of the North (Samarbeid med Færøyene og Island) gjennomførte registreringer nord for aksen mellom Myre og Alsvåg samt på de fleste gravholmene i kommunen. Marginalprosjektet (Samarbeid med NIKU og Museum Nord) gjennomførte registreringer avgrenset til en travers mellom Barkestad og Sunderøya. I ettertid har Nordland fylkeskommune digitalisert disse registreringene og komplettert for andre deler av Vestbygda i Øksnes. Sametinget har hatt tilsvarende registreringer i avgrensede områder. Alt dette er nå lagt inn i Riksantikvarens database, Askeladden (askeladden.ra.no) og en forenklet versjon av denne databasen er tilgjengelig i databasen Kulturminnesøk (kulturminnesok.no). De samme dataene kan også finnes i Miljøverndepartementets Miljøstatus (miljosatus.no) som også er tilpasset smarttelefoner.

Disse databasene omfatter det meste av den tilgjengelige forvaltningsrelevante kunnskapen, men de er ufullstendige, de oppdateres kontinuerlig, men de ligger alltid i etterkant av forskningsmiljøenes erkjennelse av hva som er kulturminner. De er dynamiske og derfor kan ikke Øksnes kommune låse seg til dagens kunnskap som planleggingsverktøy i årene som kommer. Det vi kjenner til i dag er foreldet til neste år.

Spesielt for Øksnes er det at registrerte kulturminner er ujamnt fordelt mellom deler av kommunen. Den nordlige delen og deler av Vestbygda er godt kartlagt. Den sørlige delen er svært mangelfullt kartlagt. Derfor må planen inneholde tiltak for å rette på denne skeivheten og hvordan planen skal oppdateres jevnlig.

Prioritering forutsetter verdivurdering og dette gjør det nødvendig å utarbeide et sett av retningslinjer for slik verdivurdering. Disse kriteriene må se ut over de kriteriene kulturminneloven er basert på dersom kommunen finner at lokale særtrekk gjør dette ønskelig eller nødvendig.

Alsvåggården er et av de viktigste kulturminnene i den nåværende Øksnes kommune. Det imponerende hovedhuset er blitt til gjennom flere faser og det er usikkert om kjernen er fra 16- eller 1700-tallet. Huset står på toppen av en boplasshaug som er delvis undersøkt i forbindelse med oppføring av nytt museumsbygg i 1990 (?). De eldste jordlagene i haugens utkant skreiv seg fra overgangen mellom vikingtid og mellomalder. Fotografiet er fra 1980-årene og huset har gjennomgått omfattende istandsetting i ettertid. I dag er det en del av anlegget til Museum Nord – Øksnes museum. Museet er den viktigste kulturminneverninstitusjonen i kommunen og en viktig faglig ressurs for oppfølging av kulturminneplanen. Foto Reidar Bertelsen

8. Planforslaget

Langenes kirke. Foto Reidar Bertelsen 2016

8.1. Nødvendigheten av prioritering

Vi kjenner ikke antallet av kulturminner i Øksnes, hverken de som er underlagt lovforankret vern eller de som ikke har formelt vern. Men vi vet at det er mange og disse ligger på steder der det ikke bor folk i dag. Alt kan ikke vernes, det er en umulighet og et ønske om å verne så mye som mulig vil fort komme i konflikt med viljen og evnen til å verne. Dette fordrer prioritering og prioritering fordrer igjen at noe kan velges bort eller i det minste vektlegges mindre.

8.2. Prioriterte temaer

Tanken bak de tre prioriterte temaene er at disse skal kunne gi sammenhengende «fortellinger» som har betydning for forståelsen og opplevelsen av øksnessamfunnet slik det er i dag. I valget av og tilrettelegging av kulturminner som skal inngå i dette utvalget, legges det vekt på spredning over tid og geografi, sosialt og etnisk mangfold, og ikke minst skal kjønnspektivet være tydelig. Minimalisering av konfliktpotensialet med andre samfunnsinteresser og verdiskapningsperspektivet skal vektlegges.

Fiskerbondesamfunnet gjennom tidene

Dette er den røde tråden i Vesterålens bosettingshistorie fra steinalderen til vår nære fortid. Siden vi ikke kjenner kulturminner fra eldre steinalder i Øksnes, er heile tidsrommet fra yngre steinalder og gjennom alle etterfølgende tidsepoker

preget av kombinasjonen mellom fiske, fangst og jordbruk innafor husholdets rammer. Vi må anta at heile dette tidsrommet er preget av ulike former for sammenveving av et jordbruk der hovedansvaret lå på kvinner og et mannsdominert fiskeri. Øksnes har et rikt utvalg av lokaliteter som kan settes sammen til en heilhet som representerer dette lange tidsrommet og disse viser en stor variasjon av livsvilkår. Dette fører til at når kommunen verner boplasser fra ulik tid, verner en også kvinnehistoria og den gjensidige avhengigheten mellom kvinner og menn. Det er også viktig å understreke at fiskerbondesamfunnet var en felles livsform for samer og nordmenn.Fiskevær

I historisk tid og under påvirkning av det markedsorienterte torskefiskeriet vokste det fram spesialiserte fiskevær som også blei søkt av fiskere som hadde sine primære boplasser utafor Øksnes. Disse fiskeværene hadde ulike karakter og størrelse over tid og ut fra naturforhold, fartøystyper, redskapsteknologi og vilkår for handel. Øksnes har viktige kulturminner å sette inn i ei slik «fortelling» som f.eks kan utgjøre en akse mellom Langenesværet og Myre. Det er neppe aktuelt å definere Myre havn som et kulturminne (eller kulturmiljø) i KL's forstand, men det moderne samfunnet Myre sier oss noe om hva som preger denne typen samfunn. Det viktigste er at det er dynamikk som preger dette tettstedet (et av kystens viktigste fiskevær). Hvordan verner man dynamikken i de eldre værene? Dette krever særlig gjennomtenking og debatt og det er sannsynlig at ei slik gjennomtenking vil kaste lys over hvordan vi tenker om vern av kulturmiljø der dynamikken har opphørt eller har tatt helt andre retninger enn det som var forankret i kjernevirksomheten. Langenesværet og Nyksund er åpenbare diskusjonstemaer fordi de i dag er uten den dynamikken som skapte disse samfunnene.Havner

Både fiskerbondeboplasser og fiskevær har bolig og havn som de viktigste elementene og i eldre tid henger disse nært sammen. Havner fra nyere tid er uten direkte sammenheng med bolig. Det er ikke noe som hindrer at man kan bo innerst i Steinlandsfjorden og ha sitt daglige arbeid i havna på Stø. Vi finner også noen enkeltstående tilfeller fra eldre tid der sammenhengen mangler fordi boligen ikke finnes lenger. Havnenes utforming har først og fremst sammenheng med de kravene som måtte settes for at fartøyene skulle kunne legge til på en trygg og effektiv måte. Fartøyene er sjelden bevart og havnene forteller oss derfor indirekte om hva folk hadde å hjelpe seg med for å ferdes mellom steder og for å skaffe mat fra havet. Det er stor kontrast mellom ei enkel stø og Myre havn. Bak dette ligger kontrasten mellom en enkel færing og moderne havfiskefartøy. Det er derfor behov for at havn har en selvstendig status som prioritert kulturminnekategori ut over det som kommer gjennom de to andre kategoriene fiskerbondeboplass og fiskevær

Faller noe utenfor?

De tre foreslåtte sentrale temaene er så viktige for Øksnes' historie at det ved første øyekast er vanskelig å se at noe i det hele tatt faller utenfor. Verdisetting ut fra disse kriteriene må derfor gjøres ut fra ei kvalitativ vurdering av hvor godt ulike kulturminner/kulturmiljøer egner seg til å representere ulike sider ved «fortellingene».

Men, noen kulturminner har bare indirekte koblinger til de prioriterte temaene. Disse koblingene er som regel av en slik art at de representerer samfunnets infrastruktur av ulik type (kirke, skolevesen, kommunikasjon, administrasjon). Derfor kan de være viktige for forståelsen av heilheten. Ønskes de vernet på tross av at de ikke har lovforankret vern, kan de innlemmes i ei av de nevnte «fortellingene» som klyngene representerer. I andre tilfeller representerer ikke dette noen utfordring. Langenes kirke er f.eks en integrert del av Langenesværet og til sammen utgjør disse sentrale elementer både i «fortellinga» om fiskerbondesamfunnet og om fiskeværet. Noen av kulturminnene som faller utenfor klyngene, kan settes på ei separat liste og gis vern ved hjelp av PBL hvis de ikke er automatisk fredet etter KL.

Det er viktig å understreke at kommunen ikke har myndighet til å frata et automatisk fredet kulturminne sitt lovforankrede vern. Poenget med kommunens prioritering av noen få, er å si at en vil fraråde at disse blir «frigitt» fra vernebestemmelsene i KL av kulturminnemyndighetene i tilfelle det kommer søknad om disposisjon av arealet til andre formål. Det foreslås også at det utarbeides informasjonsmateriell om de prioriterte kulturminnene.

Øksnes kystlags MK Lykken på vei til Myre. Foto hentet fra kystlagets nettsted i 2017

Begrepet «kulturminne» omfatter langt meir enn det som er av primær interesse for arealplanlegging i kommunen. Alt som hører inn under det vi kaller «immateriell kultur» er viktig for forståelsen av materielle kulturminner, men disse er ikke med i denne planen. Det samme gjelder materielle kulturminner som flytende fartøyer. Disse har selvfølgelig stor verdi i Øksnes, men de forvaltes på annen måte og de kan ikke kartfestes. En viktig kategori ligger i

skjæringsfeltet mellom materiell og immateriell, médene som var avgjørende for den viktigste næringsveien i Øksnes til all tid, fiskeriet. Kunnskapen om méder er i ferd med å forsvinne, men de må sikres på annen måte.

8.3. Medvirkning

En av den offentlige kulturminneforvaltningas største utfordringer er dialogen med lokalsamfunn. Det som gir et kulturminne verdi for de som lever nært det er forestillingene som gir kulturminnet innhold. I noen tilfeller er dette sagn og myter, i andre tilfeller er det forskningsbasert kunnskap som er konkret og forankret i det landskapet kulturminnet ligger i. I tillegg kommer at den oppmerksomheten som utenverdenen retter mot utvalgte kulturminner også virker inn på lokale verdivurderinger. Representanter fra kulturminnebyråkratiet kan i de fleste tilfeller ikke gjøre annet enn å hevde overfor lokalsamfunn at et kulturminne er viktig, og at denne viktigheten er forankret i Kulturminneloven eller i et noe uklart fenomen, kalt antikvarisk skjønn. Dette har liten effekt og i mange tilfeller virker det mot hensikten.

Fra et av gjestebudene. Arnold Rødsand, Sigve Hansen og Halvard Kristian Toften finner mangler i registreinga rundt Lifjorden. **Foto: Hilde J. Hansen**

1. Det finnes unntak der spesielle tiltak er satt inn, eller der forskningsinstitusjoner har trådt inn på arenaen. Disse eksemplene viser at oppgaven med en målrettet dialog er stor og kompleks og helt umulig å gjennomføre for den store bredden av kulturminner. Av disse grunnene har arbeidsgruppa gjennomført en dialog ved hjelp av en pedagogisk metode kalt *gjestebud*. Foranledningen for dette var at kommunen våren 2016 kom med i et nasjonalt prosjekt med tittel *Nærmiljø og lokalsamfunn som fremmer folkehelse*, hvor *gjestebud* var en av flere metoder som kunne utprøves. Det ble derfor besluttet at denne metoden kunne være spennende å prøve ut som pilot på kulturminneplanearbeidet, og metoden

fungerte utmerket. Det ble gjennomført til sammen 30 gjestebud, hvor vertskap spredd over hele kommunen inviterte 170 barn og voksne til medvirkning i planarbeidet. Målet var tosidig: Søke veiledning i å finne verdikriterier som har grunnlag i lokalsamfunnet

2. Forankre kulturminneplanen i lokalsamfunnet

Fra gjestebud på Sterengelvåg skole. **Foto Hilde J. Hansen**

Utfallet av gjestebudene ga god veiledning for å prioritere mellom viktige og mindre viktige kulturminner. Det var imidlertid komplisert fordi arbeidsgruppas ambisjon var å ta omsyn til mange typer kriterier. Delvis gjelder dette kriterier som står i motsetning til hverandre. Arbeidsgruppa hadde valgt å legge særlig vekt på tre temaer som er og har vært sentrale for samfunnsutviklinga i Øksnes. Disse vil arbeidsgruppa insistere på, uavhengig av responsen fra gjestebudene, men ved valg av kriterier for kulturminner som faller utenfor disse temaene, var responsen avgjørende. Den var også viktig for arbeidsgruppas valg av klynger (se nedenfor). På denne måten sikret man at det er en sammenheng mellom en kollektiv identitet, næringslivet og dagens livsgrunnlag.

I tillegg til disse tre kriteriene, la arbeidsgruppa vekt på at det blir prioritert kulturminner som gjenspeiler at samfunnet alltid har vært arena for kvinner og menn, barn og gamle. Det er like viktig at man med størst mulig tydelighet får fram at Øksnes, så langt tilbake vi kan vite noe, har vært bosatt av både bumenn og samer.

8.4. Om kulturminneklynger

Det er alltid en sammenheng mellom kulturminner som ligger nær hverandre. De kan ha utgjort en heilhet i samtid eller de kan ha fulgt etter hverandre i tid, enten som vedlikehold av en tradisjon eller som et brudd med en tradisjon. På denne måten er det skapt kulturlandskap. Kulturlandskap er et flertydig begrep.

Noen bruker det i entall bestemt form (kulturlandskapet) og det er åpenbart at de snakker om innmark og åpen utmark rundt sine oldeforeldres gårdsbruk. I mi ordbok finnes knapt kulturlandskap i entall bestemt form. Det er for meg et begrep som omfatter alt landskap der vi mennesker har satt våre spor, vi har gitt navn til steder og det finnes sagn, fortellinger, historie men også den infrastrukturen vi har gjort oss avhengige av i dag. Nostalgikere vil kanskje kalle dette «ukulturlandskap», men da glemmer de hva kultur betyr og at det er et dynamisk begrep. I faglitteratur sammenlignes ofte kulturlandskap med begrepet «palimpsest». Dette ordet stammer fra forskning på eldre språk og litteratur. Bakgrunnen er bruken av pergament som var dyrt og sjeldent i mellomalderen. Hvis teksten på et pergamentdokument blei uaktuell, kunne man gjenbruke det etter at den gamle teksten blei forsøkt skrappt bort og eller dekket av et krittholdig belegg slik at man kunne skrive på nytt. I dag kjenner vi innholdet i mange gamle tekster fordi vi har teknologi til å framkalle sporene av underliggende tekst, gjerne i flere lag. På samme måte er det med menneskenes spor i landskapet. Gamle inngrep som ikke lenger har praktisk verdi, blir fjernet eller overleiret av nye inngrep. Gamle navn blir endret og får ny betydning når vi endrer måten landskapet brukes på. Endringene skjer ikke lagvis og heildekkende som på pergamentarkene, men flekkvis og i ujamn takt. Noen steder er det ikke engang fragmenter igjen av det gamle. Andre steder er det bare den kyndige som kan skille mellom gammelt og nytt. I noen få tilfeller står det gamle nesten urørt igjen og ofte i en prakt som aldri var der i fortida. Langes og Øksnes kirker er gode eksempler på dette. En gang representerte disse en totalt fremmed og uvant byggeskikk. Nå er de identitetsskapende og høgt verdsatte kulturminner og andre «forstyrrende» spor er ryddet bort.

Det er knapt mulig å oppleve sammenhengende tidsbilder i et kulturlandskap. Vi kan gå rundt og se på synlige inngrep fra ulike tid eller minnes begivenheter som knytter seg til ulike steder, uten at det er noe fysisk å se. Og, vi kan undres over hvorfor et sted har det navnet vi bruker. Den kyndige kan se eller ane og tolke spor fra heile den fortida da mennesker har bodd i landskapet. Den uinnvidde opplever kaos og uforståelige trekk som ikke har noen fornuftig form og funksjon sett ut fra dagens behov. Det er gjerne slik at de eldste sporene er nær usynlige eller heilt skjulte mens de yngste inngrepene er så tydelige og brutale at de skaper konflikt og debatt. Derfor er ikke sammenligningen med palimpsest så ueffen selv om et kulturlandskap er mer kaotisk enn et gjenbrukt pergamentark. I noen tilfeller kan landskapets palimpsest tillate oss å se lange linjer i historia fordi ulike tidsepoker har hatt ulike teknologi, ulike sosial organisasjon og det har vært slik at naturen har gjennomgått endringer. Endring av havnivået medførte for eksempel at våre formødre og forfedre flyttet sine boplasser. Vi har derfor muligheten til å gå fra det eine kulturminnet til det andre og oppleve hvordan livsbetingelsene har endret seg. For å ta landskapet inn i forståelsen og opplevelsen av kulturminner, kan kommunen velge ut noen klynger der det er sammenhenger i tid og eller rom. I terminologien til kulturminneforvaltninga kalles dette gjerne for «kulturmiljø», men dette begrepet impliserer at det innføres vernebestemmelser for landskapet også. Dette ønsker ikke arbeidsgruppa å gå inn på, av ulike grunner. Tanken er å prioritere noen kulturminner som knytter seg til de valgte temaene: fiskebondehushold, fiskevær og havner. Men, det foreslås ikke at kulturlandskapet som disse ligger i blir

underlagt vernebestemmelser. Forslaget innebærer at kulturminner som inkluderes i en klynge, får en ekstra verdi i kommunens prioritetsliste og at det blir laget særlige informasjonssopplegg. Informasjonsskilt på stedet og informasjon som kan kalles opp på smarttelefoner ved hjelp av en applikasjon som benytter telefonens GPS-funksjon vil dekke mange ulike behov.

I Øksnes kan en velge ut noen kulturminner som ligger i slik sammenheng at de til sammen kan fortelle historier som vil ha betydning for oss. I tillegg kan slike klynger av kulturminner utformes som turruter som kan være en utvidelse av det allerede rikholdige turløypetilbudet som Vesterålen turlag og Øksnes kystlag allerede har lagt til rette for.

I forslagene til kulturminner som kan inngå i slike klynger, er det ført opp ID-nr for automatisk fredete kulturminner og SEFRAK-nr for bygninger eldre enn 1900. Disse numrene kan gjenfinnes i listene over automatisk fredete kulturminner og SEFRAK-registereringer.

9. Handlingsdel. Oppfølging av planforslaget

9.1. Formidling og skilting av kulturminner

De kulturminnene som denne planen prioriterer er de som Øksnes kommune legger størst vekt på å verne og det er samtidig kulturminner som det er målet å ta i bruk som miljøfaktorer i kommunen. Aktiv og skånsom bruk av kulturminner innebærer verdier i seg selv og det er samtidig en effektiv strategi for å opparbeide konsensus om vern.

De utvalgte klyngene bør få en presentasjon som er tilgjengelig på Internet, i form av hendige trykksaker og som informasjonsskilt på utvalgte steder. På Internet bør disse presentasjonene både være direkte tilgjengelig der tilreisende søker informasjon om Øksnes og som en del av Kulturminneplanen for Øksnes. De prioriterte enkeltliggende kulturminnene bør få en tilsvarende presentasjon i samarbeid med Muesum NORD.

Museum Nord starter høsten 2017 et EU-prosjekt kalt CINE. Det er presentert slik: *"Connected Culture and Natural Heritage in the Northern Environment (CINE) embraces the concept of Museum Without Walls - an outward facing museum that takes an active role in challenging perceptions, in fostering social change and in providing access and information to diverse audiences, using new technologies to step beyond the traditional museum context. The main project output is the development of a multi-functional, digital interpretation and data-management toolkit to create new, unique on-site and off-site customer experiences in specific locations in the northern environment. Innovation will be used to enhance capacities and preparedness of local and regional communities, by raising awareness of natural and cultural heritage sites. The aim is to protect, promote and develop sites that are at risk due to a changing climate, or those we consider of particular significance for future generations"*.

Dette er mål som sammenfaller med tankene bak kulturminneklynger og som vil gjøre funksjonaliteten i digital presentasjon langt bedre fordi omfattende

informasjon kan framkalles via smarttelefonenes GPS-funksjon. Det anbefales sterkt at Øksnes kommune søker samarbeid med Museum Nord. Det finnes alternative løsninger for å få dette til, men det er nærliggende å gjøre det gjennom Museum Nord fordi det er et institusjonelt samarbeid Øksnes allerede deltar i.

Ved særlige anledninger og med jevne mellomrom bør det arrangeres guidede turer til kulturminneklyngene. Ansvar for dette kan kanskje delegeres til skolene, Øksnes historielag, Vesterålen turlag og Øksnes kystlag. Nærkontakt i landskapet og samtale om kulturminnene er trolig den mest effektive og beste formen for formidling.

9.2. Bruk, skjøtsel og tilrettelegging

I begrunnelsen og presentasjonen av kulturminneplanen er det nevnt flere former for bruk av kulturminnene. Oppsummert er dette:

- Bygninger som er i bruk til sine opprinnelige eller endrede formål bør fortsette slik og kommunen bør legge til rette for vedlikehold og tilpasning til dagens krav etter antikvariske prinsipper gjennom hjelp til søknad om økonomisk støtte fra forvaltning eller stiftelser. Det bør vurderes om det er formålstjenlig å utstyre slike bygninger med spesielle skilt (f.eks «blå skilt» < <https://www.blaaskilt.no/>>)
- Tilrettelegging for turløyper i kulturminneklynger. Det viktigste er å ved Husvågen sørge for tillatelse til adkomst i de tilfeller der kulturminnene ligger på privat eiendom og for å opparbeide nødvendig sti. I noen tilfeller ligger de prioriterte kulturminnene på holmer og små øyer uten offentlig kommunikasjon. Da bør det opparbeides stø eller annen form for landing slik at en muliggjør/letter adkomst med småbåt. I noen tilfeller kan en søke samarbeid med Øksnes kystlag for å legge til rette for leie av robåter < <http://kystled.no/kystleder/ksnes-kystled.html>>. Vesterålen turlags skilting av «Dronningruta» og det informasjonsopplegget som Øksnes kommune allerede har etablert langs Nyksundveien bør videreføres og innpasses i kommunens arbeid med tilrettelegging. Informasjonsskilt er også satt opp ved Husvågen på Gisløya (Nordland fylkeskommune) og i Langenesværet (Vesterålen regionråd). Ei allmenn erfaring med slik tilrettelegging er at skilt og tilkomststier forfaller fort og da virker de mot sin hensikt. Rutine for vedlikehold er derfor viktig og det taler for at denne formen for informasjon ikke bør bli for omfattende. Det er også erfaring for at informasjonsskilt kan bli så dominerende at de stjeler oppmerksomheten fra kulturminnet de skal informere om. Teknisk etat og kulturkontoret bør i fellesskap ha ansvar for etablering og vedlikehold.

9.3. Samarbeid og nettverk

I forvaltningssammenheng er Nordland fylkeskommune (Kulturminner i Nordland, Fylkeshuset 8048 Bodø) og Sametinget, avdelingskontoret på Árran lulesamiske senter, 8270 Drag, de nærmeste samarbeidspartnere. Det er også disse institusjonene som er ansvarlige for oppdatering av databasene som

kulturminneplanen er avhengige av å bruke. I første rekke gjelder dette Askeladden.

Den nærmeste institusjonelle samarbeidspartneren når det gjelder formidling av kulturminner og deres kontekst er Museum Nord/Øksnes museum. Her er de lokale frivillige organisasjonene på feltet like viktige: Øksnes historielag, Øksnes kystlag og Vesterålen turlag.

Bruk av kulturminnene, innhenting av ny kunnskap om andre typer av kulturminner og ikke minst supplerende registrering av nye fysiske kulturminner kan mest effektivt utvikles og oppnås i samarbeid med de samme ovennevnte frivillige organisasjonene.

Uavhengige faglige råd vil kommunen kunne søke hos Norsk Institutt for kulturminneforskning (NIKU). Hovedkontoret ligger i Oslo og instituttets Nordområdeavdeling ligger i Tromsø: NIKU distriktskontor Tromsø, Framsenteret, 9296 TROMSØ.

9.4. Supplerende registreringer

Fra et kurs i kulturminneregistrering på Børøya. Sommerfjosen er nå fjernet. Foto Reidar Bertelsen 2013

Det er påpekt flere ganger ovenfor at Riksantikvarens database over kulturminner, Askeladden har svært ujamn dekning i Øksnes kommune. Det skyldes først og fremst at Øksnes unnlot å samarbeide om kulturminneregistreringene for Økonomisk kartverk på 1970-tallet. De registreringene som er grunnlaget for innførslene i Askeladden er kommet til

gjennom SEFRAK-registreringen på 1980-tallet (stående bygninger eldre enn 1900) og kartlegginger i regi av arkeologiske forskningsprosjekter i nordre del av kommunen samt i sørvestre del av Vestbygda. Sametinget har også utført lokalt avgrensede registreringer, hovedsakelig i Romsetfjorden. Fylkeskommunen har utført supplerende registreringer i Vestbygda. Konsekvensen er at kunnskapen ikke er jevnt fordelt i heile kommunen og Riksantikvarens bevilgninger til systematiske registreringer opphørte på 1980-tallet. Arbeidet med å utarbeide kulturminneplanen har vist at det er en betydelig interesse i kommunen for å delta i nyregistreringer. Derfor vil det være realistisk å engasjere en fagperson som kan arrangere kurs for interesserte og kontrollere de funn som rapporteres inn og sørge for at disse blir inkludert i Askeladden. SEFRAK-registreringene må også oppdateres, men det kan antakelig gjennomføres på samme måte

9.5. Økonomi og finansiering

Riksantikvarens støttemidler til utarbeidelse av kulturminneplan opphører når planen er ferdig. Om planen skal være til nytte, så må planen vedlikeholdes ved nyregistrering og informasjonstiltak og tilrettelegging må gjennomføres. Det er vanskelig å anslå nøyaktig hvor stort budsjettet for disse tiltakene bør være. Det vil også avhenge av tempoet. Tilrettelegging og informasjonstiltak kan organiseres som egne prosjekt og finne ekstern finansiering, men vedlikehold og oppdatering av planen må kvile på kommunen.

9.6. Effekten av klimaendringer

Skipssanden. Erosjonskanten der det ligger en serie boplasspor fra førhistorisk tid tv. Foto Reidar Bertelsen 2013

Konvensjonelt ansees forfall og utbyggingsprosjekter å være de vesentligste faktorene i trusselbildet for kulturminner. Gjennom arbeidet med planen har det vist seg at klimaendringene også er truende. Tydeligst er dette sett på Skipssanden der kulturminner som kunne sees for få år siden nå er rast ut mens andre ikke er truet på samme måten. Andre lokaliteter som er eksponert mot åpent hav i vest, kan ha samme trusselbilde. Det er et åpenbart behov for monitorering og utprøving av tiltak som kan hindre denne prosessen. Den institusjonen som har mest erfaring på dette området er NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning). Instituttet er nå involvert i et internasjonalt prosjekt som starter opp høsten 2017, ledet av Historic Environment Scotland: *Adapt Northern Heritage is concerned with adapting northern cultural heritage to the environmental impacts of climate change and associated natural hazards through community engagement and informed conservation planning*. Det bør undersøkes om Øksnes kan inkluderes i dette prosjektets arbeid.

9.7. Forslag til kulturminneklynger i Øksnes:

Felles for alle klyngene er at det må vurderes om det kan innføres vernebestemmelser etter PBL for de stående bygningene som er inkludert i forslagene til klynger (unntatt de vedtaksfredete bygningene i Tinden). Det bør utarbeides informasjonsfoldere for alle klyngene med kart, tekster og bilder som også brukes på informasjonstavler og i det digitale kartet.

9.7.1. Langenesværet-Enge

Skipssanden ID 101280. Boplasshaugen vises tydelig med grønnere vegetasjon pga næringsrik jord. Foto Reidar Bertelsen 2010

Den delen av Dronningruta som går langs fjæra fra Stø til Nyksund kan med letthet utvides om den får et endepunkt i Langenesværet i stedet for på parkeringsplassen ved Stø bobilcamp. Klyngen omfatter:

Langenesværet (ID 101388 og SEFRAC 1868-0101-013,014) er kommunens mest komplekse automatisk fredete kulturminne. Her finner en bosettingsspor som dekker perioden fra yngre steinalder til 1900-tallet. I dag står Langenes kirke og noen få bygninger knyttet til tidsepoken før fiskeværrets opphør (to rorbuer på Kjækholmen). Andre bygninger er revet, men noen ruiner er ennå synlige ved siden av tallrike støer. Havna er et eksempel på

hvordan naturen har lagt til rette for ei trygg landing for førindustrielle fartøy, men den blei ubrukelig i moderne tid. Her kan en se spor hvordan et fiskevær har endret seg over en periode på mange tusen år. Øksnes kommune sitt våpenskjold/logo har en beinangel funnet i jorda i Langenesværet som hovedmotiv. I dag er det først og fremst Langenes kirke som preger landskapet, men med hjelp av informasjon, kan andre spor oppleves.

Husjorda. (ID 101311 og SEFRAC 1868-0101-002, 003,004,005,014 og 015) Den gamle væreiergården preger landskapet og utdyper historia om hvordan et typisk fiskevær har vært organisert på 17- og 1800-tallet. Den er også et godt eksempel på hvordan lederskiktet i fiskerisamfunnet tok en agrart preget livsstil. Den gamle butikken er også bevart. I tillegg ønskes vernet de gamle buene på Kjækholmen og kirkegården på Husjord.

Stø. (ID 101296 og SEFRAC 1868-0101, 009, 010) Det moderne fiskeværret er en fascinerende miks av materiell kultur som i all hovedsak viser endringer i fiskevær i perioden etter at Langenesværet opphørte. Men. Stø har også røtter lenger tilbake i tid og viser derfor trekk som er typiske for ulike epoker.

Melkarstøa. (ID 101299) viser en maritimt orientert boplass fra steinalderen i si enkleste og reineste form. Her kan vi også se hvordan fortidsmennesket utnyttet de mulighetene naturen ga.

Skipssanden. (ID 101862,64 og ID 101280) Her ser vi ennå spor av boplasser som kan gå tilbake til steinalder og tidlig metalltid, men det er lite igjen fordi klimaendringenes følgevirkninger regelmessig tar en jafs av landskapet. Lengst i sør ligger det likevel et lite kompleks med boplasshaug, synlige hustuffer, naust og stø. Forlatt på midten av 1300-tallet og antakelig bevart fordi det akkurat her er rullesteinsstrand.

Vargnesset. (ID 101859, 60) er antakelig forløperen til boplasshaugen ved Skipssanden. Her er det to tre bygningsgenerasjoner av langhus fra yngre jernalder. Det yngste huset er sammenbygd bolig og naust. Støa kan anes og brønnen er ennå der. Nær boplassen er det flere graver.

Tiltak

Det må forhandles om tilkomst på Husjorda. Ut over det er det lite annet enn informasjonsinstallasjoner som kreves, men potensialet for mer avansert tilrettelegging er åpenbart. Skipssanden er aktuell for å studere klimaendringenes konsekvenser for kulturlandskap. Dette vil bli foreslått som et oppfølgingsprosjekt.

Tema

Alle de tre prioriterte temaene er med her og i tillegg viser flere av kulturminnene hvordan endringene av havnivået har hatt konsekvenser og ikke minst hva som ligger i løypa nå.

Denne klyngen av kulturminner har viktige spor fra endringshistoria fra fangstboplasser i steinalderen til fiskevær og den viser fiskeværenes spennende utvikling inn i vår tid. I tillegg får vi en klar demonstrasjon av hvor utsatt vårt landskap er for endringer i naturen. På Skipssanden kan vi se naturkreftenes erosjon av kulturminner.

Det som binder disse lokalitetene og kulturminnene sammen er historier om havner og fiskevær. Sammenhengen mellom fiskerbondehushold og fiskevær er også et tema som ligger godt til rette her. Viktige minner om samfunnets infrastruktur i nyere tid er også tatt med.

9.7.2. Nyksundveien

Skåltofta ID 101267. Foto Reidar Bertelsen 2003

Kommunen har allerede laget et informasjonsopplegg for veifarende. Denne klyngen omfatter, fra sør til nord:

Finnsæterura. (ID 101243 Nausttuft), stø og mulige hellegraver. Ingen boplass er påvist ennå.

Kråkneset. (ID 101244, 45 og SEFRAK 1868-0202-004,005,007,008,009) . Boplasshaug, graver og tun med to våningshus. Godt eksempel på fiskerbondeboplass fra 1800-tallet og med røtter i jernalderen.

Rødnesset. (ID 101252) Boplass med fleire hustufter, graver og groper. Antakelig fra steinalder/tidlig metalltid.

Opplandet 2 (ID101278) Uavklart vernestatus kulturminnelokalitet – heller.

Skåltofta. (ID 101267) Boplass med fleire hustufter, blant annet ei som er nær 40m lang. Her ligger et større antall graver nær boplassen, men det er også andre spor av yngre konstruksjoner.*Opplandet/Delpjorda.* Her er det registrert en heller (101278-1), men her er spor av hus som er betydelig skadd av anlegg for pelsdyrfarm og de ikke er grundig undersøkt. Dette har vært et rorvær.

Nyksund. Her er det mye meir å ta av enn det som er tatt med i SEFRAK. Se Toften, I 1978 (red). Nyksundutredninga. I dag framtrer Nyksund hovedsakelig som en arena for ulike initiativ for gjenbruk av eldre bebyggelse uten hensyn til antikvariske prinsipper på en bakgrunn av forfall. Viktige spor med stor verneverdi er allerede tapt og mange er på vei til å forsvinne. Likevel kan stedet oppleves som et sterkt minne om et vitalt fortidssamfunn under ekstreme betingelser. Bedehuset Zoar fra 1887 er registrert i Askeladden (ID 85187-1), men uten vernestatus. Bolighus fra perioden 1800 - 1899, nå en del endret, er registrert i SEFRAK (1868-0201-005). I tillegg er huse Solbakken (ID 85187 -2) bygget i 1886 registrert.

Tiltak

Oppdatering av informasjonsinstallasjoner og forhandlinger om tilkomst på de fleste lokalitetene. Nyksund har i denne sammenhengen en spesiell status og stedet er i dag en stor reiselivsattraksjon. De tiltakene som er gjort i tiårene etter opphøret av fiskemottak her (1970), er i all hovedsak gjenbruksprosjekter uten antikvariske prinsipper. Kommunen velger å ikke gripe inn i denne utviklinga.

Tema

Tematisk ligner denne klyngen på Langenesværet/Enge. Det er i hovedsak den samme tidsaksen fra steinalder til nåtid, men det er helt andre aspekter ved endringsforløpet fra fangstboplass til fiskevær som kan vises. Det gjelder også sammenhengen mellom fiskerbondehushold og fiskevær. Her har vi også en flik av samisk fortid synlig, men det bør gjøres en innsats for å gjøre dette tydeligere. I Nyksund kan vi se en transformasjonsprosess under mottoet «vern» gjennom bruk og stedet reiser en rekke prinsipielle spørsmål i debatten om retningslinjer for vern.

9.7.3. Gisløya og gravholmene

Vestneset SEFRAK 1868-0104-001, 002. Naustet med åpen dør og hagegjerdet er nytt. Fjosen sto opprinnelig th for våningshuset. Foto Reidar Bertelsen 2017

Turstien fra Husvågen til Gisløyskaga starter ved en jernaldersboplass der det er et stort og tydelig langhus og ei av de største gravene vi kjenner fra Øksnes. Her har fylkeskommunen nettopp satt op et informasjonsskilt og det er parkeringsplass. Klyngen består av:

Husvågen. (ID 101835). Langhus fra eldre jernalder og stor gravrøys

Båtneset. (ID 160324). Tre nausttufter fra eldre jernalder. Det går en sti mellom langhuset og nausttuftene

Straumhågan. (ID 101675, 79, 80,84). Jernaldersboplass (antakelig fra yngre jernalder), langhus, innmark, kokegroper, sjøvei, naustuft og tre graver.

Vestneset. (SEFRAK 1868-0104-001, 002). Våningshus, åtringsnaust/stø og stabbur fra 1872. Fjøstomt (fjøs brant i 1886). I naustet er det oppbevart fiskeredskap etter tre generasjoner og her står en seksring som eies av Museum Nord/Øksnes museum. Stua i våningshuset har fungert som omgangsskole. I kjøpekontrakten ligger en forpliktelse til vern.

Gammeltunet. (ID 101992). Restene av boplasshaugen (gårdshaugen, gammelunet). Funn herfra er spredt ut over heile innmarka (lokalisert av nordnorsk metallsøkerklubb i 2017).

Stor-Kvannholmen. (ID 101636). 16 gravrøyser som antakelig hørte til boplasser på Gisløya, Strengelvåg og/eller Klo.

Felles informasjonopplegg og det må avklares om det vil være ferdselsrestriksjoner til Båtneset.

Tiltak

Klyngen ligger inntil Grunnfjorden naturreservat og Båtneset ligger inne i reservatet Eksisterende informasjonstavle (fylkeskommunens tavle) revideres og nye settes opp f.eks på snuplassen ved moloen og ved gammelnaustet i Vestnesset. Gammelnaustet innredes slik at det kan framvises etter avtale med Museum Nord avd Øksnes og evt Kystlaget. Noe opparbeidelse av gangstier er nødvendig. Adkomst til Stor-Kvannholmen er begrenset til de som har egen båt eller at Kystlaget kan plassere en av sine kystledrobåter på nordenden av Gisløya eller på moloen i Strengelvåg.

Tema

I første rekke gir denne klyngen en fortettet demonstrasjon av endring og sammenheng over tid i firskerbondehusholdene. Sammenhengene mellom boplass, naust og stø er i fokus.

9.7.4. Sørsida av Skogsøya og Børøyfjorden

Breistrand SEFRAK 1868-0212-004,005,006, Fjosen midt i bildet tv er fjernet. Foto Johan Borgos 1985

De fleste av disse kulturminnene kan nås til fots langs veien mellom Øksnes kirke og Hjellsand. De øvrige må nås ved hjelp av båt. Det er stor spennvidde i denne klyngen, men hovedvekta ligger på det førmoderne samfunnets infrastruktur.

Øksnes kirke og rester av gravplass og bauta. Dette er det lokale kirkestedet som tidligst er nevnt i skrevne kilder og den stående kirka har gjennomgått fleire endringer.

Skavlneset. (ID 63386, 85901, 148169). Kirkegård , gravrøyser og funnstedet for Øksnesbåten.

Skavlnes skole blei innvidd i jula 1866 og var i sammenhengende bruk til 1991 – 125 år. Den avløste "gammelskolen" på Skjevelneset (bak kirka), den første faste skolen i Øksnes. Nyskolen fikk internat for elever fra andre sida av sundet og strekninga Sørsand-Tilset. Det vesle huset like ved skolen har vært brukt til mye, blant annet som lokaler for Øksnes Sparebank.

"Kirkeveien" Øksnes-Breistrand er den eldste veibiten på Skogsøya. Den kan ha blitt laga så tidlig som først på 1700-tallet. Veien fra Hjellsand til kirkeveien Breistrand-Øksnes blei bygd rundt 1890, som den første offentlige internveien i Øksnes. Prosessen er veldokumentert: Bygginga var et kvinneprosjekt

Inner-Tunstad blei lensmannsgård i 1805, da Herman Norum fikk stillinga og kjøpte en gårdpart der. Kanskje overtok Lorentz M. Herness samme eiendom da han blei tilsatt i 1866. Den såkalte Hernessgården blei i hvert fall bygd like etter 1800 og står fortsatt.

Breistrandgården (SEFRAK 1868-0212-004). Breistrand var borgerleie på 1600-tallet og seinere lokalt jekteleie. Her var poststed fra 1873.

Hjellsandøya (ID 148194,198,201, 214). Gravholme med tre gravfelt og i alt omkring 20 graver fra jernalderen.

Børøya (ID 101983,85,89,91). Boplasshaug, gravrøyser og nausttuft

Bremvågen (ID 149742-1), uavklart vernestatus. To boplasser med gammetufter og nausttufter, antakelig sjøsamisk boplass av uviss alder.

Svinøya (ID 101181). Gravholme med 27 graver fra jernalderen

Tiltak

Forhandle om adkomst. Informasjonstavler med rikt billedmaterial vil være viktig for å gi en forståelse av den betydninga Skogsøya har hatt i nær fortid.

Tema

Dette dreier seg om fiskerbondehushold samt at stående bygninger knytter seg til samfunnets infrastruktur i den gamle Øksnes kommune. Et 5 km langt kommunesenter blei flytta til Myre i 1954, men Skogsøya fikk ingenting igjen for tapet av svært mange lønna arbeidsplasser og blei ikke integrert i det nye samferdselsnettet. Stedet fikk anløp av bilferge i 25 år, men fergeleie blei aldri bygd. I dag har stedet vel tjue fastboende, men i helgene øker antallet sterkt.

Fortellinga om framveksten av det administrative Øksnes bør tydeliggjøres på en eller annen måte mens sporene etter prosessen ennå kan utnyttes. Og sporene fra de første 120 årene som herred/kommune (og minst seks hundre år som sokn) befinner seg på Skogsøya.

Bremvågen er et godt eksempel på forholdet mellom bumenn og sjøsamere i den ytre kystsonen i eldre historie.

9.7.5. Tindsøya/Sunderøya

Tinden ID 87622, 1-13, SEFRAK 1868-0211-003. Foto Reidar Bertelsen 2009

Denne klyngen omfatter i all hovedsak kulturminner som knytter seg til fiskeri, fiskemottak og handel gjennom 18- og 1900-tallet, men tilknytninga til fiskerbondehushold er tydelig. Det er også ei blanding av norske og samiske kulturminner her.

Tinden. (ID 87622, 1-13, SEFRAK 1868-0211-003) Bygningsmassen til Tinden handelssted skriver seg fra perioden 1840-1940 og er vedtaksfredet. Våningshuset står på en uregistrert boplasshaug (automatisk fredet). Tinden kirkested (85623-1) er ikke identifisert. Det knyttes en betydelig mengde muntlig tradisjon til Tinden.

Vinje og Vinjesanden. (SEFRAK 1868-0211-014) restaurert våningshus, (ID 134487, 91, 92) er en jernaldersboplass med langhus, naust og gravhauger. (ID 134509-1) ei gammetuft av uviss alder, men automatisk fredet pga sannsynligheten for at den er eldre enn 100 år. Det ligger flere boplasspor mellom det restaurerte våningshuset og jernalderboplassen. *Jarbakkan.* (SEFRAK 1868-0211-017), våningshus. (ID 134505 ID 134507 ID 1134512, ID 134523) gravminner, antakelig både norske og samiske, (134525) hustuft og (ID134511) stø.

Ramsvika. (SEFRAK 1868-0211-015) våningshus. (ID 134522-1) boplasshaug.

Sunderøya. Ikke i Askeladden eller SEFRAK. Tussen, øde boplass fra tidlig 1900-tall, Gammetuft (det første samiske kulturminnet som er registrert, av O.Nicolaissen), isdam og ruin av ishus, torvdammer.

Tiltak

Forhandle om adkomst, opparbeidelse av stier og oppsetting av informasjonstavler. Fornyet registrering. Gjestebudsgruppa for Vestbygda har foreslått at stinettverket på Tindsøya blir integrert i klyngen. Disse må registreres. **Tema** Fiskerbondehushold og fiskevær fra jernalderen til 1900-tallet, havner av ulik alder. Et godt og overraskende eksempel på sjøsamisk bosetting (udatert). De kulturminnene som inngår her egner seg også til å vise fram ulike former for vern/ikke vern og de utfordringene som dette medfører.

9.7.6. Romsetfjorden

Navarsborrdalen. Steingjerdet ID 213778-1 vises tydelig fra elva og opp mot venstre. Foto Marianne F. Pettersen 2011

Klyngen som ligger innerst i Romsetfjorden og i Navarsborrdalen på østsida omfatter en serie kulturminner som omfattes som spesifikt samiske. Det er vanskelig å datere de fleste av disse, men de faller antakelig trygt innafor 100-årsgrensen som er avgjørende for automatisk fredning av samiske kulturminner.

Sommardalen fangstanlegg ID 213769. Hustuft og rekke med 6 fangstgroper på baksida av Kavåsen.

Kavåsen ID 213774-1. gammetuft identifisert med kapellet omtalt av Hans Hammond "Den Nordiske Missions-Historie" s. 842, så i Tromsø Museums

Årshefter 44 (1918) nr. 3 s. 7 f, og i tillegg nevner presten Peder Borch Lund kapellet i et notat i kirkebok på 1790.

Finnjorda ID146581-1. 10 m lang og 6 m brei nausttuft

Rypsanden ID 146582-1. Typisk sirkulær gammetuft, diameter 5m.

Strandhaugen ID 146583-1. Teltboplass som er synlig pga avvikende vegetasjon

Naversborrdalen ID 146585-4. 5 rydningsrøyser

Naversborrdalen ID 146588-1. Sirkulær gammetuft, diameter 4,5m

Naversborrdalen ID 213778-1. Steingjerde som deler av hele Navarsbordalen på tvers ved Gjerdborgan, 140m langt

Naversborrdalen. 146587-1. Kjølegrop i myr.

Tema

Et rikt utvalg av automatisk fredete kulturminner som viser til mange sider av sjøsamisk bosetting og jakt/fangst.

9.8. I tillegg til klyngene prioriteres enkelte særlig viktige kulturminner:

Anlegget over Strengelvågvalen ID 176363. Foto Reidar Bertelsen 2010

SEFRAK 1868-0204-002/ 1868-0205-004. Myre havn (må utredes nærmere, se eget avsnitt nedenfor)

ID 101888-1 og SEFRAK 1868-0107-001/002/003. Alsvåggården, våningshus, butikk, stabbur og boplasshaug (gårdshaug)

ID 101995. Oppkastan på Meløya, jernaldersboplass og graver med tilknyttet tradisjon

ID 176363. Strengelvågvalen veianlegg fra 1922-34, listeført i Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner av Riksantikvaren (2002)

ID 101206. Flatholmen i Steinlandsfjorden, Gravfelt fra jernalderen, 23 gravrøyser.

SSR-ID: 295750 (294282) Anda. Nedlagt fyr i Øksnes.

9.9. Myre havn som kulturminne

Innseilinga til Myre havn. Biomar tv. Boplasshaugen ID 92607-1 ligger skjult i bebyggelsen th. Foto Reidar Bertelsen 2017

I dag er Myre det pulserende senteret i Øksnes kommune og havna er ei av de desidert viktigste fiskerihavnene i landet. Myre har ei god naturhavn som var gunstig i fortida, men som også har vist seg egnet til å møte vår samtids krav. Endringene som Myrevågen har gjennomgått, er godt beskrevet av Ellefsen og Lundevall (2017: 83-180). Den eldste situasjonen vi ser spor av i dag er fra jernalderen da det var et tun ID 92607-1 (Rasmussen-gården), et gravfelt ved tunet ID 101240 og et gravfelt på Sommarøyholmen ID 101239. Dette gravfeltet har nå veket plassen for Biomar-anlegget som må sies å være havneområdets nye signalbygg og kaia for båtruta til Vestbygda er et knutepunkt på nordsida. Fortsatt er det slik at den trangeste innseilinga til Myrevågen markeres av viktige funksjoner i lokalsamfunnet.

Det er registrert få stående bygninger eldre enn 1900. Litt øst for Rasmussengården ligger et bolighus (SEFRAK 1868-0205-004). Det er sannsynlig at det finnes flere byggverk fra den tidlige fasen av sentrumsdannelsen på Myre, men disse er ikke registrert. Det er imidlertid vanskelig å se at enkeltbyggverk i dette miljøet har en stor antikvarisk verdi ut fra konvensjonelle kriterier. Samlet sett har bebyggelsen et klart preg av å være blitt til i løpet av få tiår, på privat initiativ og i raskt tempo. Det er god grunn til å tro at denne utviklinga vil fortsette og at dette er Myres særpreg. Utfordringa er å finne en måte å vise fram hvordan denne dynamikken har artet seg uten å legge ubegrunnede hinder på endringsprosessen. Dette krever meir tid enn det som er til rådighet for å utarbeide første versjon av kulturminneplanen. Det som bør gjøres for å få det til, er å gjennomføre ei systematisk registrering av hva som finnes av tidstypiske spor i bygningsmassen. Like viktig er det å utrede hvilke prinsipper en kan anvende for å finne en fornuftig balansegang mellom videre utvikling av fiskerihavna og ivaretagelse av noen spor som kan vise den utviklinga som har skjedd i nær fortid. I en slik prosess må en høre det lokale næringslivet, kommunale etater, lokalhistorikere, forskere på samfunnsplanlegging, arkitektur, verne teori, reiseliv, representanter fra kulturminneforvaltninga og eventuelt andre fagfolk. Et nærliggende strakstiltak er å utarbeide informasjonsskilt ved nøkkelpunkter der endringene kan framstilles kortfattet ved hjelp av historiske bilder og noe tekst. Helst bør dette være på punkter der det er utsikt og der det finnes viktige synlige spor. Om det kan etableres en vandringsvei langs havnefronten eller deler av denne, vil slike informasjonsskilt få en økt effekt. Eventuelt kan det etableres samlingspunkter (rasteplasser) på steder der utsikt over havna er mulig. Myres havneområde kan neppe kalles idyllisk, men det er har stor fascinasjonskraft.

For å utrede dette nærmere bør det etableres et delprosjekt., og arkitekt og Øksneskjenner Tarald Lundevall har sagt seg villig til å kunne bidra inn i et slikt arbeid.

10. Tilgang til data

Riksantikvarens kulturminnedatabase, Askeladden, er den databasen som kulturminneforvaltninga bruker i dag. I dag inneholder denne databasen georefererte opplysninger om kjente automatisk fredete kulturminner, vedtaksfredete kulturminner og SEFRAK-registeret over bygninger som er eldre enn 1900. Databasen utvikles kontinuerlig og den oppdateres med nyregistreringer og ajourføring av eksisterende data. Askeladden er adgangsbegrenset slik at en må ha brukernavn og passord for å få innsyn og det kan antakelig bare en eller noen få saksbehandlere i kommunen få. Utdrag av Askeladdens data er åpent tilgjengelig gjennom Kulturminnesøk (kulturminnesok.ra.no). Kulturminnesøk kan i tillegg motta data fra brukerne og disse innlagte dataene vil med tid og stunder bli kvalitetssikret av saksbehandlere i fylkeskommunen, Sametinget eller Riksantikvaren. De som godtas blir så lagt inn i Askeladden. Data fra Kulturminnesøk er tilgjengelig på

mange steder, blant annet på Miljøverndepartementets omfattende fellesdatabase for miljødata, Miljøstatus.no.

Den digitale kulturminneplanen for Øksnes kan koble seg opp mot Kulturminnesøk og Askeladden og på den måten være oppdatert til enhver tid og få dataene overført til kommunens kartgrunnlag. Med en åpent tilgjengelig kulturminneplan vil det være data fra Kulturminnesøk som vises, men en saksbehandler som har behov for det og som har brukernavn og passord, vil kunne hente fra det fulle datasettet fra Askeladden.

Kommunens eget arbeid med komplettering av kulturminneregistreringene vil kunne legges inn i Kulturminnesøk og være tilgjengelige før de får status som offentlig godkjente kulturminner. Tilleggsinformasjon (fotos, tradisjonsstoff etc.) kan også legges inn i Kulturminnesøk.

Det er imidlertid viktig å være klar over at kvaliteten på data i Askeladden er varierende. Dataene er samlet inn over lang tid, fra begynnelsen av 60-tallet. De som har utført registreringene har hatt varierende kompetanse og ikke alle registreringene er kontrollerte. Kontrollørene har også varierende kompetanse. Men, dette er det vi har og kvaliteten vil bedres gjennom bruk.

10.1. Bruk av planen til andre formål

For den som ønsker på bruke kulturminneplanen til historisk motivert informasjonsinnhenting, kan det være interessant å gå videre ut fra de opplysningene som er direkte tilgjengelig gjennom kulturminneforvaltningas databaser. Universitetsmuseenes felles funndatabase er viktigst for å finne fram til ting som kommer fra kulturminnene. For Øksnes er det alt overveiende Tromsø museum som er aktuell

(<http://www.dokpro.uio.no/arkeologi/tromso/hovedkat.html>).

Kulturminneplanen bruker stedsnavnenes moderne form, hentet fra kartverket. Den som har interesse for navnenes betydning, kan gå til databasen basert på Oluf Rygh: Norske Gaardnavne

(http://www.dokpro.uio.no/rygh_ng/rygh_felt.html) er også nyttig fordi den gir en redegjørelse for den språkhistoriske tolkninga av gårdsnavn og den gir en grov oversikt over de tidligste skrevne kildene. Denne informasjonen er også tilgjengelig i Johan Borgos, Gård og slekt i Øksnes I-IV, 1990-97. Borgos gir også kritiske kommentarer til Ryghs tolkninger.

Et stort antall norske museer har også digitale billedsamlinger som har historiske bilder fra Øksnes. I første rekke gjelder dette Tromsø museum, Norsk folkemuseum, Bergen museum (UiB). Museum Nord bygger også opp ei digital bildesamling som vil være interessant.

Det er ikke aktuelt å koble disse andre databasene til kulturminneplanen, men planen bør inneholde lenker tid de for å utvide brukervennligheten.

11. Tiltak

11.1. Kommunens ansvar:

11.1.1. De prioriterte kulturminnene

- Vurdere bruk av PBL til å vedta vernebestemmelser for SEFRAK-registrerte bygninger som ikke har vern etter KL. Som et minimum bør kommunen sikre seg at bygningene ytre ikke blir endret vesentlig fra slik de ser ut i dag og at de ikke får moderne bebyggelse tett innpå. Det foreslås at kommunen inviterer eierne av de berørte bygningene til et drøftingsmøte for å diskutere alternative modeller for vernebestemmelser og for å orientere om de støtteordningene som finnes. Planens suksess avhenger av medbestemmelse og medvirkning.
- Sikre adkomst til kulturminnene som er inkludert i klyngene. Disse bør det forhandles om enkeltvis fordi forholdene varierer fra tilfelle til tilfelle.
- Utarbeide og oppdatere informasjon om kulturminneklyngene. Denne informasjonen bør ut på tre «plattformer». 1) trykksaker med en kortfattet presentasjon av historisk kontekst og med beskrivelse av hvert enkelt kulturminne samt kart. Det vil være mest praktisk å produsere disse trykksakene separat, en for hver klynge slik at en unngår å måtte lage nytt opplag ved endringer i en klynge. 2) Informasjon på Internett med samme tekst og bilder, men også utstyrt med lenker til tillegsinformasjon. 3) Skilt ved hvert av kulturminnene med kortfattet informasjon bygd på 1. I tillegg et skilt med en kortfattet samlepresentasjon på det stedet der det er mest sannsynlig at besøkende vil starte turen.

11.1.2. Forbedring av databasene for kulturminner

- Organisere fortsatt registrering, basert på frivillig innsats. Kurs for frivillige, både i bygningsregistrering og i identifisering av automatisk fredete kulturminner i terrenget.
- Engasjement av kompetent fagperson til moderering av resultatene
- Data inn i Riksantikvarens databaser i samarbeid med Kulturminner i Nordland/Sametinget

Oppdatere listene over prioriterte kulturminner med jevne mellomrom, forslagsvis hvert femte år, basert på de endringene som framgår av Askeladden. Noen kulturminner vil falle ut av listene over prioriterte kulturminner på tross av kommunens råd og det vil komme nye til. Byggesaker og andre tiltak som gjelder dispensasjon fra KL vil som nå, avgjøres av kultuminneforvaltninga. Kommunens råd i slike saker vil framgå av kulturminneplanen, men kommunen bør for sikkerhets skyld uttale seg om sakene med grunnlag i kulturminneplanen for å forsikre seg om at de prioriteringene som er foretatt blir vektlagt. Det kan være at problemstillingene som byggesaken reiser er uforutsett og det kan være risiko

for at ikke planen alltid er fullt oppdatert. Nye opplysninger kan ligge i «løypa» uten at disse er kommet inn i Askeladden

11.2. I samarbeid med Museum Nord, Nordland fylkeskommune og eventuelle andre instanser

- Gi veiledning i praktisk vernearbeid. Kommunen har neppe den nødvendige kompetansen, men henvendelser kan kanaliseres videre eller det kan avholdes kurs for involverte grunneiere.
- Gi veiledning til søknader om støtte til vernearbeid med privateide kulturminner. Søknader er krevende og henvisning til den kommunale kulturminneplanen kan være en fordel. Se vedlegg 9 for oversikt over aktuelle støtteordninger.

11.3. Egne oppfølgingsprosjekt i samarbeid med andre og som det kan søkes ekstern finansiering for:

Verneplan for Myre havn (se ovenfor)

GPS-basert informasjon om kulturminneklyngene (CINE-prosjektet, samarbeid med Museum Nord)

Turløyper (samarbeid med Vesterålen turlag, Historielaget og Kystlaget)

Monitorering av klimaendringenes virkning, ta kontakt med NIKU og Historic Environment Scotland (EU- prosjektet Adapt Northern Heritage)

Immaterielle kulturminner og annen tilleggsinformasjon knyttes til planen (samarbeid med historielaget)

12. Kilder og litteratur

Bertelsen, R. 1985. Lofoten og Vesterålens historie. Fra den eldste tida til ca 1500 e.Kr. Felleshistorien for Lofoten og Vesterålen. Svolvær.

Bertelsen, R. 2011. Tilkomsten av fiskevær, med særlig blick på kysten mellom Vestfjorden og LoppHAVet. I: Nordens plass i middelalderens nye Europa: Samfunnsomdanning, sentralmakt og periferier - Rapport til det 27. nordiske historikermøte, Tromsø 11.-14. august 2011. Orkana Forlag

Bertelsen, R. 2016. Husvågen og Båtnesset. Om stedsnavn og andre kulturminner. *Håøygminne* 2016:3 s. 421-426
Borgos, J. 1984 Samer i Øksnes ca. 1600-1800. "Viester-álas", seminarrapp. Vesterålsmuseet (Nå Museum Nord)

Borgos, J. 1986 Kvinneroller i det gamle fiskerbondesamfunnet "Kvinnekår før og nå", seminarrapp.

Borgos, J. 1987 Jordens ufructbarhed og hafsens Fischerie. Befolkning, bosetning og økonomi i Barkestad og Langenes fjerding 1700-1820. Hovedfagsavhandling i historie. UiT

Borgos, J. Gård og slekt i Øksnes. Bind I. Myre 1990

Borgos, J. Gård og slekt i Øksnes. Bind II. Myre 1991

Borgos, J. 1996 Litt om Gåsøyas historie "Leddiken" 1996, 17. Årgang

Borgos, J. Gård og slekt i Øksnes. Bind III. Myre 1997

Borgos, J. 1998 Naversbora - en samisk kjernegård "Leddiken" 1998, 19. Årgang

Borgos, J. 1998 Samiske båtbyggere i Vesterålen Sjøhistorisk årsbok 1998-1999

Borgos, J. Gård og slekt i Øksnes. Bind IV. Myre 1999

Borgos, J. 2004 Tråder i Vesterålens kulturarv "Leddiken" 2004, 25. Årgang

Borgos, J. 2008 Kulturliv på et handelssted "Leddiken" 2008, 29. Årgang

Borgos, J. 2010 Gravminner på Øksnes kirkegård "Leddiken" 2010, 31. Årgang

Borgos, J. 2010 Øksnes for to hundre år siden "Leddiken" 2010, 31. Årgang

Borgos, J. 2011 Kulturskatten som blei solgt "Leddiken" 2011, 32. Årgang

Borgos, J. 2012 De første offentlige veiene i Øksnes "Leddiken" 2012, 33. Årgang

Borgos, J. 2014 Øksnes på gamle kart "Leddiken" 2014, 35. Årgang

Borgos, J. 2014 Øksnes kommune blir til "Leddiken" 2014, 35. Årgang

Borgos, J. 2014 Øksnes på gamle kart "Leddiken" 2014, 35. Årgang

Borgos, J. 2016 Husmenn i Øksnes på 1600-tallet "Leddiken" 2016, 37. Årgang

Bottolfsen, Ø. 1995. Lofoten og Vesterålens historie. 1700-1837. Felleshistorien for Lofoten og Vesterålen. Svolvær

Davidsen, G. 2006. Kulturminner og bosetning i Øksnes. En kritisk studie av registreringsmetode. Hovedfagsavhandling i arkeologi. UiT.

Evensen, B. 2003. Gravholmer. Gravlokalisering og samfunn i jernalder i Vesterålen. Hovedfagsavhandling i arkeologi. UiT.

Ellefsen, K.O. og T. Lundevall. 2017. Fiskevær. Myre på Yttersida. Oslo, Pax.Hansen, H. 1991 (red). Møte med Vesterålen: kultur, natur og historie.

Lindbekk, K. 1978. Lofoten og Vesterålens historie. 1500-1700. Fellesthistorien for Lofoten og Vesterålen. Svolvær

Nielssen, A.R. 2005: De eldste fiskevær i Nord-Norge: Eksempelet Langenes, Mortensen A.(red'): Folkaleikur, Heiðursrit til Joan Paula Joensen, Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Nielssen, A.R. 1997. Fiskeværerne i Øksnes: Fisken i Vandet, den er vores Brød. Fotefar mot nord 53.

Remen, G. 1983. Ødetida i Bø og Øksnes: bosetningshistoria fra øgmiddelalderen til ca.1610. Hovedfagsavhandling i historie. UiT.

13. Vedlegg

1. Oversiktskart over SEFRAK-registreringer
2. Oversiktskart over automatisk fredete kulturminner i Askeladden
3. Oversiktskart over områder systematiske registreringer
4. Oversiktskart over prioriterte kulturminner (klynger og enkeltobjekter)
5. Liste over SEFRAK-registrerte bygninger
6. Tabell over fredete kulturminner fra (Askeladden)

Vedlegg 1 til 6 er av et slikt omfang at det legges på arkivnummer 45/16 i websak, Øksnes kommune, og følger derfor ikke dette planutkastet.

Vedlegg 7

Innmeldte uregistrerte kulturminner.

Gjestebudsprosessen har ført til at en rekke uregistrerte kulturminner er meldt inn til arbeidet med kulturminneplanen. Disse må kontrolleres og registreres av fagperson:

1. Gammelekspedisjonen på Stø (antakelig ikke i SEFRAK)
2. Kirkegården på Husjord
3. Støer på Tindsøya og Sunderøya
4. De gamle stiene mellom gårder på Tindsøya
5. Båttstøer på Toftenes og Rødsand
6. Offersted i Musingdalen og ved Sørvågmælen
7. Finnhella i Lifjorden
8. Liengården, SommarøyHustuffer ved Hornet, Steinlandsfjorden
9. Berget ved fjæra i Horndalen (heller brukt som egneplass)
10. Tuffer på vestsida av Steinaldsfjorden
11. Heller/hule med tegn i berget, Steinlandsfjorden
12. Gammetuft ved Leirbogen i Steinlandsfjorden
13. Gjertrudsteinen på Steinland
14. Det gamle kraftverket på Steinland
15. To boplasser med gammetuffer og nausttuffer Bremvågen, Dyrøya.
16. Tussen, øde boplass fra tidlig 1900-tall, Gammetuft (det første samiske kulturminnet som er registrert, av O.Nicolaissen), isdam og ruin av ishus, torvdammer.

Musingdalen i Alsåvågmarka. Mulig offerstein, påvist av Ivar Toften. Foto Arnold Rødsand 2017

Vedlegg 8

Aktuelle støtteordninger¹.

Kulturrådet arbeider for å stimulere prosjektbasert arbeid med bevaring, dokumentasjon og formidling av kultur og levesett i Norge. Hovedtyngden av tilskudd til kulturvernsformål innenfor Kulturfondet går til innsamling, dokumentasjon og formidlingstiltak.

Kulturminnefondet er en tilskuddsordning for bevaring av kulturminner og kulturmiljøer, og et viktig virkemiddel for bevaring av privateide kulturminner, som får sin bevilgning over statsbudsjettet gjennom eget tildelingsbrev fra Klima- og miljødepartementet. Midlene brukes til tildeling av prosjektmidler og drift. Tilskuddsordningen er et lavterskeltilbud til private eiere av verneverdige kulturminner. Også frivillige lag og organisasjoner, enten de eier kulturminnene selv eller forvalter dem på vegne av andre, kan søke. Kulturminnefondet støtter tiltak på alle typer faste kulturminner, som for eksempel boplasser, hus og bygninger, båter og fartøyer, hageanlegg og bevaring av kulturlandskap.

Hos **Riksantikvaren** kan alle som eier eller forvalter kulturminner søke støtte til en rekke forskjellige formål. Hovedformålet for kulturminneforvaltningen er å hindre tap av kulturminne, kulturmiljø og landskap, og ta vare på kulturminne som bruksressurser og som grunnlag for kunnskap, oppleveling og verdiskaping. Tilskuddsmidlene må ses i denne sammenheng. Der det er mulig bør tilskuddsmidlene kombineres med ordninger for opplæring som kan heve kunnskapsnivået innen antikvarisk istandsetting. Det blir lagt vekt på utvikling av håndverkskompetanse og bruk av tradisjonelle håndverksteknikker og materiale

Nordland fylkeskommune, Turskiltprosjektet. Tilskudd som skal bidra til informasjon, skilting og merking av steder, stier og plasser m.v. hvor folk oppholder seg. Ordningen skal skape tryggere ferdsel i friluft. Tilskuddsordningen er et samarbeid mellom Gjensidigestiftelsen og Nordland fylkeskommune.

Nordland fylkeskommune, Attraktive og inkluderende samfunn i Nordland. Hovedmålet med virkemiddelet er å skape attraktive, inkluderende og bærekraftige lokalsamfunn og byer. Hvordan et sted fremstår og fungerer er viktig både for bolyst, lokalbefolkning og tilreisende. Det å skape gode bosted og reisemål krever innsats fra både offentlige og private aktører. Ofte er infrastruktur for lokalbefolkningen også infrastruktur for reiselivsutvikling. Det skilles mellom tre typer attraktivitet: bedrifts-, besøks- og bostedsattraktivitet. Utviklingen av Nordland må skje i et samspill mellom offentlig, privat og frivillig sektor og kompetansemiljø.

SNN stiftelsen. Så langt i år er det utbetalt 23,8 millioner kroner i samfunnsutbytte fra SNN-fondet. Pengene har gått til 194 nordnorske prosjekter. I dag eier det nordnorske samfunnet 54 prosent av konsernet. Når vi deler ut utbytte til eierne får landsdelen derfor sin andel av dette. Disse pengene går til

¹ Teksten i omtalen er tatt fra egenpresentasjonen på støtteordningenes nettsteder den 12.09.17

formål som bidrar til aktivitet og bolyst. Formål som bidrar til å bygge Nord-Norge.

Gjensidigestiftelsen. «Gavevirksomheten spanner vidt, fra lokale dugnadsprosjekter til større landsomfattende prosjekter som går over flere år. Vårt mål er at Norge skal bli et tryggere samfunn og at flere får muligheten til å leve friske og aktive liv.»

Stiftelsen UNI er en allmennyttig stiftelse som skal støtte tiltak som verner mennesker og fortidsminner. Har et spesielt fokus på bygnings- og fartøyvern.

Alle søknader blir behandlet fortløpende i forhold til fastsatte styremøter, vanligvis 6 ganger i året.

Fortidsminneforeningen – Kulturminner for alle. Fortidsminneforeningen har mottatt midler fra Sparebankstiftelsen DNB, og har igangsatt prosjektet Kulturminner for alle. Prosjektet skal styrke våre gamle håndverk, og sikre fellesskapets kulturminner. En stor del av prosjektet vil være søkbare midler til istandsetting av kulturminner.

Vi skal: Styrke og ivareta de gamle håndverkene. Sikre kulturminner som er allment tilgjengelige.

LNU Kultur er en støtteordning for organisasjoner som ønsker å fremme barn og unges deltakelse i frivillige organisasjoner gjennom kulturfaglige prosjekter. Ordningen er finansiert av Kulturdepartementet og skal styrke kulturvirksomhet i barne- og ungdomsorganisasjoner. Samtidig er organisasjonsutvikling sentralt for denne støtteordningen

Momskompensasjon. I 2010 ble det vedtatt en tilskuddsordning der frivillige organisasjoner kan søke om å få kompensert kostnader til merverdiavgift som de har hatt ved kjøp av varer og tjenester, basert på årsregnskap ett år tilbake i tid. Denne tilskuddsordningen kaller vi for momskompensasjon generell ordning.

Grasrotandelen. En spiller hos Norsk Tipping kan bestemme at 5 % av spilleinnsatsen skal gå til et lag eller organisasjon som er registrert i Frivillighetsregisteret. Dette er Grasrotandelen som spilleren gir til «sitt» lag. Organisasjoner som har rett til å registrere seg i Frivillighetsregisteret kan motta grasrotandel dersom enheten driver frivillig virksomhet kun på lokalt nivå. Lokalt nivå betyr her regionnivå eller lavere.

Vedlegg 9

Noen ord til slutt.

Skipssanden, kløyvd steinblokk ovenfor boplassene. Foto Halvard K. Toften 2016

Argumentene for ei sterk offentlig forvaltning av kulturminner er mange og de har det til felles at vi ser på kunnskap om og minner om historia som et felles anliggende, som ingen enkeltperson kan tillates å ta kontroll over. Selv om kulturminner ligger på privat eiendom, så er ikke opplevelsen og tolkninga av kulturminnene privat. Kildene til denne historia finnes i de offentlige arkivene, i museene og ute i landskapet. Historia er en heilhet, den er ikke separert i en virkelighet basert på vår fortolkning av gamle tekster, en annen basert på muntlig tradisjon og en tredje basert på vår fortolkning av fysiske kulturminner. Synet på fortida er også i stadig endring. I media er det vanlig å si at nå må historia skrives om fordi nye data er kommet til. Det er ei grov forenkling. Historia skrives om heile tida, i en kontinuerlig prosess fordi vi stadig kommer til ny erkjennelse av hvordan mennesker samvirker med hverandre og naturen, erkjennelse av nye kategorier kulturminner og nye oppdagelser av data. En skulle tro at de fysiske kulturminnene var en konstant størrelse som vi etterhvert taper deler av. Tapet er reelt nok, men det kommer stadig nytt til. Undersøkelser i andre kommuner har vist at om en sammenligner de automatisk fredete kulturminnene som var kjent på 1960-tallet med den lista en hadde på 1990-tallet, så er det kun 1/3 som var felles i de to listene. 1/3 hadde falt bort og 1/3 hadde kommet til i løpet av de 30 årene.

I Øksnes er det lett å peike på kulturminner vi gjerne skulle ha identifisert. Det finnes fleire sagn om forsvunne kirker og noen av disse er nevnt i skrevne kilder andre hører til i fantasiens verden. Korshuset på Tinden (nevnt i 1589) er ikke sikkert påvist og vi veit ikke sikkert om det ennå er mulig å finne spor. Det samme kan vi si om korshuset i Finnvågen (opprettet etter at det i Tinden var lagt ned). I Finnvågen er det spor som kanskje kan være fra denne kirka, men det er betydelig tvil om identifikasjonen. De områdene som ennå ikke er registrert, må undersøkes nærmere. Det er stor sannsynlighet for at det kan finnes et langt større antall havner med spor av støer enn det som har vært funnet til nå. Steinalderboplasser er vanskelig å finne på grunn av de store endringene i forholdet mellom hav og land i ettertida og at landskapet har vært utsatt for betydelig myrvekst. Ingen har funnet helleristninger eller andre typer av bergkunst. I Lofoten var det ikke kjent slike kulturminner for 40 år siden, nå er det en lang serie svært interessante lokaliteter. Disse oppdages stort sett ved tilfeldigheter eller ved svært tålmodig leiting. Ei stor utfordring er at minner etter samisk bosetting og aktivitet er vanskeligere å gjenfinne enn de som stammer fra bumannsbefolkninga. Derfor kjenner vi ikke godt nok til hvordan de etniske relasjonene har vært til ulik tid i Øksnes. Den offentlige forvaltninga må være basert på kunnskap fra forskning og den må samtidig være forankret i lov slik at det kan skapes forutsigbarhet for grunneiere. Dette fører uvegerlig til at det blir en avstand mellom de som tar avgjørelser og de som til daglig er i nærkontakt med kulturminner. Kriteriene for forvaltning er ikke fullkomne og de tar sjelden hensyn til lokale særegenheter. At kommuner tar ansvar gjennom en kulturminneplan kan bedre dette og lette kontakten mellom brukere og beslutningstakere. Revisjon av og endring i forvaltningsordningene er likevel ikke det viktigste. Dette må aldri komme i veien for de opplevelsene hver og en av oss kan få ute i landskapet når vi ser spor av at mennesker fra ei fortid som er nokså ukjent for oss. Gleden ved å oppdage noe nytt, noe som ingen andre i vår samtid har sett, er verdifull.

Fotografiet ovenfor viser ei gruppe entusiaster som undrer seg over om denne kløyvde steinblokka ovenfor Skipssanden også kan ha skapt undring hos fortidsmenneskene som bodde ved Skipssanden. I tider før geologifaget ga oss kunnskap om hvordan landskapet har endret seg, er det lett å tenke seg at noen så for seg at denne digre steinen måtte ha vært bragt til stedet av noen med store krefter og at like store krefter må ha vært i sving for å kløyve den. Den som har slike krefter er det best å holde seg inne med, kanskje gjennom offer og andre former for gaver. Det er ikke funnet noen sikre tegn på at steinblokka har vært åsted for kult av noe slag. Vi kan bare spørre og undre oss. Denne blokka ligger i nå i skillet mellom å være et interessant naturfenomen og å være et like interessant kulturminne. Kulturminneforvaltninga må behandle den som det eine eller det andre etter juridiske kriterier og da blir det natur. En dag kan det hende at en turgåer med forskersinn ser noe som flytter steinen over på andre sida av denne grensen slik at den kan få status som kulturminne. Ingen må gjøre inngrep som ødelegger muligheten for at den kyndige kan undersøke. Det paradoksale er at så lenge steinen er natur, så sier ikke kulturminneloven noe om inngrep. I det øyeblikket ting tyder på at mennesker har brukt stedet, så er man i konflikt med kulturminneloven hvis man har spaden i hand. Vi må alle bruke omtanke!

Det ukjente og gåtefulle har verdi for oss, men det velkjente er minst like viktig. Det gir tilhørighet å kunne oppleve fysiske omgivelser der generasjoner i nær fortid har levd sine liv i. Vi kjenner navn og personhistorier som gir innhold. Kan vi se sammenhenger over mange hundreår, så gir det ekstra tyngde. Når fremmede kommer hit, er det stas å vise fram det som er og har vært særpreget for vårt landskap. Vår interesse smitter på de tilreisende og deres entusiastiske respons smitter på oss. Det er vårt ansvar å verne, for oss og for generasjonene som kommer. Men, vi skal ikke ta vare på alt. Derfor må det lille utvalget kommunen bestemmer for å prioritere, være velvalgt.